

Д-р К. У.

На редагуванні

**ПЕРШИЙ НАПАД
РОСІЇ
НА
ЛЬВІВ
(1914)**

В 40-ЛІТТЯ
КОНТР-НАПАДУ УКРАЇНЦІВ
на
ПЕТЕРБУРГ
(25. II. 1917 — 25. II. 1957)

НЮ ЙОРК 1957.

На ревюніо.

Д-р К. У.

**ПЕРШИЙ НАПАД
РОСІЇ
НА
ЛЬВІВ
(1914)**

В 40-ЛІТТЯ
КОНТР-НАПАДУ УКРАЇНЦІВ
на
ПЕТЕРБУРГ
(25. II. 1917 — 25. II. 1957)

НЮ ЙОРК 1957.

Українському Урядові
на еміграції присвячує

Автор

ЗАКИ ДО ТОГО ДІЙШЛО

Нападу того доконала Росія у найважнійшу тоді для Українців пору, а іменно в самі соті роковини уродин Шевченка, 1914, і то зовсім несподівано, бо до того часу не було в цілій Європі другої такої спокійної границі, як ріка Збруч, що відділювала Австрію від Росії... Адже ж від хвили, як обі ті держави почали там зі собою межувати, то є від року 1772, минало вже близько 150 літ, а між ними нетільки ніякої війни, але навіть найменшого спору о ту межу не було... Хвилевий епізод з Тарнопільчиною не був ділом їхнім, але Наполеона, і минув скоро безслідно враз з упадком тогож.

Не диво, що і ціла Європа, яка за тих 150 літ пережила стільки преріжних воєн, тою границею зовсім не цікавилась і не зауважила, як саме над тоюж збиралися хмари, і то тим густійші, чим ближче до сотих роковин Шевченка...

Що Росія саме в роковини ті пічне з Австрією війну, цього не міг ніхто сподіватись, тимбільше, що Австрія, як передше, так і тоді, нічого такого не зробила, що могло би дати Росії причину до війни, то раз, а по друге, що Росія сама тоді ще не вилизала з ран, завданих їй Японією в недавній війні, і тількищо переводила реорганізацію своєї армії для направлення страшених недоліків, які вийшли на яв в війні з Японією і скомпромітували армію

російську на довший час... А не було тайною, що реорганізація та не може бути готова скорше, як аж в році 1918!

Тимчасом, всупереч всяким предбаченням, як тільки настав рік 1914 а з ним і важні для Українців роковини, Росія почала з Австрією війну, що поширилась скоро майже на цілу Європу, а відтак майже і на цілий світ.

На ламах невтральності преси Європи, особливо в Швейцарії, розвинулась тоді жива дискусія на тему, чим та війна скінчиться, хто єї виграс...

Були голоси, що виграс Росія, бо, мовляв, Росія має найбільше війська, а, крім того, станули по її стороні такі поважні союзниці, як Франція і Англія, — а були і голоси, що виграє Австрія, по котрої стороні станула, крім Болгарії і Туреччини, ще й така сильна союзниця, як Німеччина, що вже за Бісмарка доказала свою вищість мілітарну над Францією, і, хоч не дорівнювала Росії своєю армією чисельно, то зате якісно Росію абсолютно переважала.

Та це все були голоси людей невтральних... Але відізвався і один з неневтральних, а іменно Росіянин, що теж забрав голос в тій дискусії і в своїй газетці, яку видавав на еміграції в Швейцарії під назвою „Соціал.-демократ”, (нр. 33. за жовтень 1914), помістив статтю, в якій сказав, що „наразі не дастесь предбачити, хто виграє ту війну, але більшим нещастям булиби, якби єї виграла Росія, бо нема більш реакційного і варварського уряду, як в Росії, що поневолює найбільше число народів і найширші маси людности в Європі і в Азії”.

Тим Росіянином, що таке писав, був невідомий ще тоді в Європі емігрант політичний, Ленін.

І дійсно, в хвилі, як він то писав, уряд Росії, немовби для підтвердження його слів, пописувався саме своєю ре-

акційностю і варварством на мирній і безоборонній людності в окупованій вже російською армією території австрійській, то є в Галичині і Буковині, заселеній в головній мірі Українцями, тероризуючи їх масовими ревізіями, арештами і депортаціями, і відріжняючи себе в той спосіб від урядів всіх прочих воюючих держав, що теж вже мали під своєю окупацією деякі території своїх противників, але мирної і безоборонної людності на тих територіях нетільки не чіпали, а навпаки, старалися радше людність ту на свій бік прихилити.

Виникло тоді питання, чому уряд Росії поступає противно, інакше, як всі інші воюючі уряди, чому не старається живучих на окупованій ним території Українців до себе прихилити, але трактує їх ворожо, начеб хотів їх всіх вигубити?! Який йому в тому інтерес?!

Відповідь на те питання дав офіційно сам уряд „Росії“ устами свого міністра справ загорянчих, Сазонова, безпосередньо до відома української делегації, висланої до нього Київськими Українцями в Петербург зі скаргою на погубну політику „російського“ уряду взглядом української людності міста Львова, як теж Галичини і Буковини взагалі.

„А чого ж Ви хочете — відповів на те Сазонов українським делегатам — таж це саме тепер найкраща пора, щоб розправитися з Українцями раз на завжди!“

Так отже вернула українська делегація з Петербурга до Києва, здавалосяб, з нічим, а в дійсності з дуже важним здобутком, бо звірився перед нею офіційний представник „російської“ політики з тим, з чим ніколи ніякий муж державний бувби не вихопився, а іменно з наміром знищення народу, що входив в склад держави, яка зробила його своїм міністром.

Та кождий уряд, а отже і „російський”, не є нічим іншим, як тільки органом виконавчим тих, котрим завдачує свою владу, і, яко такий, мусить виконувати їх волю, їм служити, хочби служба та ішла зовсім в розріз з інтересами його півладних або й прямо на згубу тихже.

Свою владу уряд „Росії” не завдачував Українцям, але Москалям, тож і служити мусів Москалям, а не Українцям, і хоч в його інтересі булоби без сумніву не нищти, а прихилити до себе живучих на занятій ним території Українців, то однак він мусів робити те, що було в інтересі Москалів, а тії були інтересовані у винищенню Українців.

Тотеж, в протилежності до своєї ворожості, з якою віднісся уряд „Росії” до живучих на окупованій ним території Українців, оказав він надмірну доброчесливість і служність взглядом прибуваючих туди цілими гордами з „Росії” на готові вже для них посади Москалів.

І через хвилю стало всім ясно, що це тільки формальності Росія воює з Австрією, а в дійсності воюють з Українцями Москалі...

**

Та два, так чужі собі з походження — після самого Покровського 80% іншої крові — народи, не згадуючи вже про ріжницях мови і культури, стрінувшись в сусідстві, завжди ворогують. Один другого бойтися, один другого стається перемогти. Це є явище зовсім природне.

Неприродним булоби, якби тої ворожнечі між ними не було. Адже від таких тільки ворожнеч крівавилась до сі ціла Європа, від Гібралтару по Ураль... Крівавились Маври з Гішпанцями, а Гішпанці з Французами, Французи з Німцями а Німці з Поляками, Поляки з Українцями

а Українці з Москалями... Хто знайде в Європі два чужі собі з походження народи в сусідстві, що не ворогували б зі собою?!

**

Вже московський напад на Київ, за Андрія „Боголюбського”, дав тривкий вираз московсько-українській ворожнечі, яка тільки хвилево притихла під обухом Татарів, але з новою силою спалахнула по заніку Татарів і знайшла свій вираз в українському поході на Москву за Петра Конашевича Сагайдачного...

Та Москалі були в тій ворожнечі в ситуації без порівнання кориснішій, чим Українці, бо Українці були загрожені зі всіх чотирох сторін світа, а Москалі тільки з двох, тому що ні від півночі, ні від всходу Москалям тоді нічо більше не грозило. Це вже давало Москалям стратегічну перевагу над Українцями.

Вигляди на перемогу московську зросли, коли Україна знайшлася у війні зі своїм західним напастником, з Польщею.

В тій хвилі приступили Москалі до Українців з офертою своєї „помочі” проти Польщі. Відкинути московську оферту, не упоравшись передтим з Польщею, означало паразити Україні ще і Москалям. Тож гетьман тодішній, Богдан Хмельницький, оферти московського цар’я, Олексія Романова, не відкинув.

Представники обох сторін з'їхалися в Переяславі і заключили договір, 1654. Подробиці договору — байдужі, вистарчить сказати, що це був договір дружби, що включав взаємну агресію і робив обі сторони союзниками проти Польщі.

Завдяки тому договорові вступили московські війська,

яко „союзні”, на українську територію до помочі Українцям проти Польщі, і від тої хвилі по сьогодняшній день, за виїмком кількох недовгих перерв, не може їх Україна позбутись.

Як довго гетьман Хмельницький жив, так довго Москалі помагали, а радше удавали, що помагають, но всетаки бодай не перешкаджали Українцям у війні з Польщею, та як тільки гетьман небавом потім, дня 6. серпня 1657, в Чигирині, помер, то Москалі скоро змінили фронт, і, замість помагати Українцям проти Поляків, почали порозуміватися з Поляками проти Українців, тай в результаті поділилися з Поляками Україною по Дніпро, 1667.

Ділячись Україною, обі сторони здавали собі справу з того, що діляться чужим добром і поневолюють український народ. Вже під час торгів о поділ, Поляки, хоча загарбати для себе як найбільше української території, покликувалися перед Москальми на те, будьто Українці хотіли мати у себе радше Поляків, чим Москалів, на що представник московський Полякам коротко відрубав „Вони не хочуть ані вас, ані нас, вони хочуть самостійності!“ — і цим заткав Полякам в Андрусові уста... Тай поділилися!

Та Поляки ліпше вийшли на тому поділі, чим Москалі, бо Поляки не мали з Українцями „Переяслава“, що забезпечувавби ім обопільно ненарушимість їх територій. Тож Поляки припавши їм з поділу частину України анектували до Польщі і завели там свою владу.

А Москалі того зробити не могли, бо стояв їм на перешкоді Переяславський договір, а анектувати Україну — всупереч тому договорові — до Московщини, означало давати проти себе самих в руки Українців і евентуальних

нових союзників тихже таку зброю, що ту анексію довелося би Москалям тяжко відпокутувати.

Раз „союзники”, так союзники, а союзник союзника не так легко анектувати спроможний...

З другої сторони, ризикувати дальше своїми залогами на українській території під українською владою, що роспоряджала ще і власним військом, було дуже небезпечно, бо тоді кождий противник Московщини, приміром Швеція, міг числити на поміч тої української влади проти Москалів, щоб позбутися їх залог із своєї території.

Залоги ті, під командою своїх московських „воєводів”, стали правдивою язвою України. Недосить, що годувалися виключно коштом української людності, втручувалися ще вічно в справи місцевої влади і заховувалися взагалі так, як у завойованому краю, терроризуючи місцеву людність в спосіб, з договором Переяславським абсолютно незгідний.

Не диво, що коли Шведи вирушили в похід проти Москалів, то Українці, під проводом тодішнього гетьмана, Мазепи, станули по стороні Шведів, привітали їх, як визвольників, а московські залоги почали з України втекти, доки припадковий стріл, що звалив з ніг шведського короля, Карла XII, в бою під Полтавою, 1709, не обернув щастя воєнного на користь Москалів.

Та це ще ситуації Москалів в Україні зовсім не поганіло, а навпаки, погіршило. Всі знали, що ця московська „побіда” під Полтавою це ніяка заслуга Москалів, а чистий припадок, бо, остаточно, доки король шведський був на ногах, то цар московський утікав перед ним, а не він перед царем, — тай що Шведи до тої хвили навіть в бою під Полтавою Москалів перемагали, а цар московський, Петро I, приготовивсь вже був і в тім бою до уте-

чі, аж в дійсності навіть не сам стріл, що ранив шведського короля, а тільки непотрібна сварка, що вибухла потім поміж шведськими генералами, попсуvalа Шведам цілу їх кампанію.

Зате, незалежно від висліду тої кампанії, всі сусіди і ціла Європа бачили, що Україна витала Шведів, як приятелів, і тішилася, як Москалі втікали, а смутилася, як опять вертали. „Виграв війну, але програв справу” — так говорили тоді в Європі про московського царя, Петра I, признаючи тим слухність гетьманови Мазепі, що хотів звільнити Україну від московської інвазії.

По невдалій інтервенції шведській могла, однаке, прийти якась інша, нова інтервенція, зі щасливішим, як під Полтавою, вислідом, а тоді Москалі програли і війну, і справу, бо сусіди не спали, а наслідник Мазепи, гетьман Орлик, теж не дармував заграницею.

Та Москалі не ждали, аж прийде нова інтервенція. Заки єще прийшла перша, шведська, Москалі вже мали готовий плян заволодіти Україною і плян той з горячковим поспіхом виконували, а повстання українське, за гетьмана Мазепи, тільки принаглило їх до виконання їхнього пляну.

**

Плян той берегли, тай досі єще бережуть, Москалі яко свій найважніший секрет національний, бо не видно, щоб була про нього згадка в московських жерелах, так наукових, як і ненаукових, хоч історія його настільки цікава, а до зрозуміння московської політики супроти Українців потрібна, що про нього належалоби в першій мірі, і то як найдокладніше, писати. Та це вже річ істориків.

Тут тільки коротка його генеза: Плян той зродився в голові Петра I ще під час його побуту в Голяндії, де він вивчав штуку будови кораблів і мореплавства взагалі. Особливу увагу Петра I звернули на себе кораблі, на які саме тоді був найбільший попит, а які служили до перевозу невольників через океан... Це були невеликі відносно вітрильники, але набирали і по кількасот невольників нараз. Капітани, що були переважно і власниками таких кораблів, дороблялися тоді на перевозі невольників величезних маєтків.

Головним доставцем невольників була Туреччина згл. ціла Африка. Торговля невольниками була в повному розквіті. Запотребовання невольників, яко робочої сили, до заокеанських кольоній, було таке нагляче, що кольонізатори не вагалися платити і найвищі ціни так за самих невольників, як і за їх перевіз.

Перевіз через океан тривав около чотири тижні і перевозити їх меншими гуртками не оплачувалось, а більшими скількостями було небезпечно, бо їх треба було дозвести здоровими, щоб були здатні до праці, тож не можна було заковувати їх на час плавби в кайдани, щоб не погинули від хоріб і спеки, а знова, везти їх нескованих, означало наражуватися на певний бунт, що кінчився звичайно їх перемогою над залогою корабля, котрим відтак вони і вертали, яко люди вольні, назад в свої рідні сторони.

Навіть на случай, якби залога не дала себе невольникам перемогти, цілий транспорт пропадав, бо, значить, залога мусіла їх перестріляти, щоб себе оборонити, себто знищити власними руками дорогоцінний „товар”, замість дозвести його до призначеної цілі.

Невольники рекрутувалися іменно із самих воїовників,

що дістались десь в бою в полон до свого неприяителя і були ним продані європейським кольонізаторам. Вони представляли отже собою бойовий елемент, готовий радше згинути в бою із залогою корабля, чим дати себе везти в незнане на доживотню поневірку.

Повстав отже проблема, як перевезти їх через океан, щоб не були заковані, бо інакше погинуть подорозі від спеки і хворіб, тай щоб не могли повстати, бо повстання грозило утратою „товару”.

Проблема той розвязала найперше Голяндія, а за нею пішли вже і Англійці, Гішпанці і інші кольонізатори. Для капітана, іменно, щоб міг обйтись з як найменшою залогою, предбачені були кабіни в горі, на самому покладі. Під покладом, вздовж цілого корабля, предбачено одно спільне приміщення для невольників, обчислене на 500 осіб, які вправді в тісноті, але при достаточнім доступі воздуха, щоб не подусились і не похоріли від спеки, хоч і несковані, мали до мінімум обмежену свободу рухів, необхідних до прожиття на час плавби... Щось в роді обширної камери для численних, але нескованіх, вязнів, з яких кождий вже зі взгляду на своїх співтоваришів недолі мусів ограничатися в своєму поступовани, сам себе до певної міри унерухомлювати.

Кромі того — і це саме найбільше заінтересувало Петра I — капітан, набираючи невольників до транспорту, наймав ще і відповідну скількість людей вольних, що розуміли мову невольників і знали їх звичаї. Ті наймити мали удавати зі себе теж невольників, мали „вместе” з невольниками жити і „страждати” весь час плавби, але зате могли знати настрої і наміри невольників тай доносити о тім капітанови, котрий, на случай небезпеки повстання, міг завчасу поробити потрібні заходи, передовсім

унешкідливити підозрілих бунтівників, і запобігти повстанню.

Розуміється, що звязок між капітаном а тими удаваними „невольниками” був секретний і вони зносили терпеливо невигоди транспорту, бо були враз з капітаном інтересовані в унікненні повстання а свою нагороду одержували аж по щасливому закінченні транспорту, на місці прибуття.

Ті удавані, наємні „невольники” оказалися найпевнійшим забезпеченням проти повстання. Капітан полягав на їх доносах і слухав їх вказівок так, що режим над невольниками на кораблі лежав властиво в їх руках а капітан був тільки слухняним виконавцем їх волі... Зате при їх помочі перевезли капітани через океан міліони людей...

**
*

Петро І не мав заокеанських кольоній, його московська держава („російської” ще не було!) не мала фльоти, тож він і не був в квестії транспорту невольників заинтересований, натомість в квестії забезпечення проти повстання — проявив Петро І, яко бистрий обсерватор, своє зацікавлення до найвищої міри.

Ідея корабельних капітанів, що при помочі кількох людей вольних, якщо підшиються під невольних, можна вдержати під своєю контролею цілі маси людей невольних, зачала Петрови І глибоко в душу і він з тою ідеєю вже не розставався, аж повернув до Москви, яка саме тоді весь час потерпала перед повстанням в Україні, якщо не відкличе звідти своїх військових залог.

Не хотячи відкликувати тії залоги, як цього вимагавби від нього Переяславський договір, а не сміючи — всупереч тому договорови — анектувати Україну до Мос-

ковщини, постановив Петро І забезпечитися проти повстання Українців, як сам звірявся перед московськими боярами, „за взором корабельних капітанів”...

Трактуючи іменно заздалегідь Українців як своїх невольників, не потребував він аж наймати когось, щоб підшившись рівно ж під його „невольника”, міг „вместе” з Українцями жити, знати їх пляни і доносити йому о тім. Він міг до того ужити своїх же „пoddаних”, Москалів.

Та щоб їх до того ужити, він сам не смів дальше „вместе” з ними в Москві жити, але мусів сепарувати себе від них так, як сепарованим був від правдивих і неправдивих невольників капітан корабля, щоб уходив за „чужого” так для Москалів, як і для Українців.

В тій цілі мав він негайно збудувати собі, поза Московщиною і Україною, як найдальше від Москви і Київа, на новоздобутому терені, нову резиденцію, з великими палатами і ще більшими вязницями, тай проголосити ту резиденцію столицею нової держави, зложеної з Московщини і України, а себе проклямувати „імператором” тої держави.

Щоб не сполошити Українців тою новою державою, в якій довелосьби їм жити „вместе” з Москалями, мала „гетьманська Україна” увійти ненарушенено в єї склад, натомість „царство Московське” мало бути здеградоване до ранги „Московського князівства”, щоб „нарівні з „гетьманською Україною” до нової держави, яко складова частина тоїж, увійти.

Проти тої деградації не підносили Москалі очевидно ніякого протесту, бо вона була ними з Петром І таксамо умовлена, як „деградація” людей вольних на „невольних” на кораблі, умовлена з капітаном тогож.

Завдяки тій „деградації” могли Москалі „вместе” з Українцями, яко „співпідданими” того самого „імператора”,

в новій державі жити і знати їх наміри тай доносити о тім „імператорові”, який діставав в той спосіб над Українцями таку контролю, що нетільки не потребував боятися їх повстання, але і міг з ними робити все, що йому подобалось, а маючи їх „молоком і медом текучий” край в своїх руках, не потребував оглядатися аж за позаокеанськими кольоніями...

Тотеж з повним розмахом кинувся Петро I до будови нової резиденції, що мала стати столицею нової держави, в якій Українців ждав, як не гріб, то вічна неволя, а Москалів — вічне панування...

**
*

Щоби не викликати в Українців підозріння, що на них готовиться якийсь замах, вистерігався Петро I не тільки всякої задирки з тодішнім гетьманом України, Мазепою, але ще й удавав своє беззастережне довіря до нього, тай не дався вивести із тої своєї ролі навіть тоді, як сам суддя генеральний, Кочубей, йому о нельояльності гетьмана свій донос зробив.

Навпаки, цар використав той донос, щоб єще більше приспати чуйність Українців, в той спосіб, що замість звернутися проти нельояльного гетьмана, звернувся проти лояльного донощиків і видав тогож до рук гетьмана, тай „бідний” Кочубей мусів заплатити головою за свою наївність, що не дала йому піznатися на грі цар'я з гетьманом а гетьмана з царем.

Оба вони були іменно замудрі, щоб не здавати собі справи з того, що вони є собі смертельними противниками, але мусять удавати приязнь, доки один з другим розправиться ще негоден.

Цар знов, що колиб сам був на місці гетьмана, то не

стерпівби московських залог на своїй території і зробивби повстання, і що коли гетьман не повстає, то не ізза льояльності до цар'я, але тому, що не має помочі ізволні, а гетьман знов, що коли цар не вицофує з України московських залог, то не тому, щоби єї боронити перед „евентуальним” напастником, але тому, щоби сї забрати для Московщини, а коли єще не забирає, то не тому, що хоче пошанувати Переяславський договір, але тому, що бойтися той договір зломити...

Що цар має вже готовий плян, як той договір обійти, щоб не наразитися на закид його зломання, о тім гетьман міг знати або й ні, про це вже слово своє можуть сказати історики... З поспіху однаке, з яким цар будував собі тоді нову резиденцію, що мала стати — спільною для Московщини і України — столицею, виглядає, що цар спішився зі своїм пляном, щоби гетьман не випередив його з повстанням, а знова гетьман спішився з повстанням, щоби цар не випередив його зі своїм пляном.

Та не вспів ще цар підтягнути свій Зимовий Двірець над Невою під дах, як вже Швеція вирушила на війну проти нього а Україна станула по стороні Швеції і гетьман проти нього повстав.

Булаб тоді Швеція виграла війну, то й Україна булаб встоялась, а тоді цілий плян з побудовою нової „держави”, в якій Українці малиб жити „вместе” з Москальями, невідклично відпавби, яко безпредметовий, тай цар не потребувавби вже сепарувати себе від Москалів, щоб удавати свою „неідентичність” з ними, бо не булоб перед ким удавати...

Нажаль, як вже згадано, Швеція війну програла то й повстання гетьманови не пощастило, московські залоги повернули опять в Україну а цар тоді з єще білшим завзят-

тим взявся до реалізації пляну, вже на пять літ до повстання Мазепи розпочатого...

**

За несповна дальших 12 літ, бо в цілому за час 1703-1721, плян той в цілості виконано.

Нове місто охрестив цар німецьким — чужим для Московщини і України — іменем в честь свого патрона, св. Петра, „Ст. Петербург”, а нову державу охрестив він — рівно ж чужим для Московщини і України — іменем „Росія”.

**

І досі покутує в світі питання, чому він назвав єї „Росія”?! — Та вага не в тому, як він її назвав, а в тому, як не назвав. Він міг її назвати, як йому сподобалось, і коли назвав її „Росія”, то значить, що така назва відповідала найбільше його політичним спекуляціям, і більш нічого. Головне, що не назвав її „Московською”, щоби не визвати тим Українців, ані „Українською”, щоб не визвати Москалив, тож і назвав „Росією”.

Певно, що назва „Росія” походить від назви колишньої „Київської держави”, що звалась „Русь”, подібно, як і назва „Петра” І походила від назви колишнього апостола, що звався Петро, але то єще не значить, що Петро І походив від того апостола або „Росія” від Київської держави. Істнє хиба ріжниця між походженням даної назви а особи чи держави, яка ту назву носить.

От колишня „*Dacia*”, найобскурніша зі всіх провінцій колишнього „*Imperi Romani*” назвала себе, по цілих століттях по упадку тої імперії, імпозантною назвою „*Romania*”, але ніхто з істориків не береся виводити поход-

ження сьогоднішньої Румунії „*ab Roma*” чи „*ab Romulo et Remo*” чи теж „*ab urbe condita*” взагалі, бо знає, що сьогоднішні „Румуни” таксама не походять від „Римлян”, як не походять від колишніх „Русів” сьогоднішні Москали, що звуть себе „*Rosianami*”, і як не походив від апостола Петра пізніший цар Петро I...

Охрестивши так нову державу „Росією” а еї столицею „Ст. Петербургом”, натягнув Петро I на голову французьку перуку і проголосив себе „з Божої ласки” не інакше, як „імператором”, і неменше, як „всєї його „Росії”.

Дотичний „указ” носить дату „Ст. Петербург”, 22. жовтня 1721” і є метрикою народження і хрещення нової держави в Європі, під назвою „Росія”.

**

По проголошенні того „указу” Москали вже не потрібували вицофувати свої залоги з України, ані боятися залиду, будьто вони зломали Переяславський договір, бо вони України до Московщини не анектували, навпаки, ще й самі, мовляв, враз з Україною, зістали анектовані через „Росію”, в котрій вся влада так над Московщиною, як і над Україною, перейшла до рук „російського” імператора в Петербурзі, за котрого ані Москали перед Українцями, ані Українці перед Москалими, ніякої відповідальності поносити не можуть...

Що до переходу влади „царя московського” на „імператора російського” (тасама особа!), то справа пішла гладко, бо він сам собі ту владу „передав”. Інша річ з переходом влади „гетьмана України”, на нього.

Влада та була тоді в руках гетьмана Павла Полуботка, незломного самостійника, що мав за собою і нарід і військо тай налягав на вицофання московських залог з

України. Що він влади своєї на „російського імператора” в Петербурзі не передасть, о тім знали в Петербурзі дуже добре, а знаючи це, числилися з тим, що треба буде від нього силою владу в Україні відібрати і свою владу там пакинути.

В тій цілі „російський” імператор не запросив навіть, а прямо „викликав” гетьмана з України до себе, в далекий Петербург, числячи на людську найвність, що чайже гетьман не посудить його, „імператора”, о такий бандитський памір, який був у тогож на умі.

І як найвними були тоді єще люди, о тім свідчить факт, що гетьман дався „викликати” і виїхав в Петербург, ще й кількох старшин найвищих зі собою забрав, в надії, що всетаки, по особистій розмові з „російським” імператором, узискає якусь полегшу в нестерпній ситуації, в якій опинилася Україна по майже сімдесятлітті московської „дружби” (1654-1723). Не знав, що їде по свою смерть.

Та „імператор” тільки ждав на його приїзд і вже не випустив його живим із своїх рук. Ще навіть помучився нещасний гетьман кілька місяців в тюрмі, прикований до муру, заки помер.

Та нім ще упорався з Полуботком, щоб захопити по нім в Україні владу гетьмана, то значить, владу світську, не забув Петро I захопити там вперед в свої руки і — дуже важну в тому часі — владу духовну, що була в руках рівно ж рішучого самостійника, Київського Митрополита, Кроковського.

В тій цілі створив він собі в Петербурзі тзв. „Духовний Синод”, якому московський Митрополит, очевидно, сейчас підчинився, а Київський отверто заявляв, що не підчиниться і Петро I викликав був його до себе в Петербург, але не дав йому навіть до Петербурга доїхати,

бо смерть Митрополита українського в Петербурзі могла сполосити гетьмана і відстрашити тогож від виїзду в Петербург.

Тому Петро I наказав своїм агентам арештувати Митрополита подорозі до Петербурга і згладити, тай тим способом стеризував вже заступника митрополичого, єпископа Переяславського, Шумлянського, до тої міри, що він доїхавши до Петербурга враз з іншими найвисшими достойниками духовними України, без ніякого спротиву „Духовному Синодові” там же підчинився, внаслідок чого духовна влада в Україні була вже в руках Петра I, які єще він захопив владу гетьмана, значить світську.

Але і згладження Митрополита не було ще початком замаху Петрового на Україну. Початком замаху було усунення того, що мали Українці, а чого так дуже бракувало Москальям, і що могло здискредитувати в очах Європи весь „російський” плян Петра I.

Ото Українці гордилися і дорожили своїм національним архівом в виді Київо-Печерської бібліотеки, до котрої Москалі не мали навіть взгляду а котра містила в собі цілий славний життєпис українського народа від княжих часів київської держави аж до останніх днів, як теж і історію сусідних народів, міжтим і Москалів, від їх первоначатку в Суздалі почавши, і дальший їх розвій почесез Москву аж до будови Петербурга включно. Була то, попри Ватиканську в Римі, чи не найбогатша і найцікавіша бібліотека в Європі.

Відобрести Українцям той скарб писемний і перевезти його в Петербург, буlob на ті часи, зі взгляду на превеликий престіж Лаври печерської, таким святотацтвом, що Петро I на те не міг зважитись, але і оставити той архів в посіданні Українців було для завойовницьких плянів

Москви дуже небезпечно... Знищити архів! — ото був одинокий вихід, щоб забезпечитися проти його ревеляцій про московську минувшину, і заки єще українські духовники вернули з Петербурга в Україну, ціла Київо-Печерська бібліотека, що перетривала стільки віків, пішла нагло під їх неприсутність з димом...

Ані страта Митрополита, ані навіть самого гетьмана, не могла вже сколихнути Україною так, як страта того єї неповторного архіву...

Та остало Українцям ще щось, чого Петро I їм ані відобрести, ані знищити не міг, а що рівно ж могло стати небезпечним його плянам, а іменно їхня мова, що була чужою для Москалів, подібно, як чужою для Українців була мова Московська, а народня поговірка, що „що чуже, те й вороже”, панувала в Україні з давен давна...

Дарма, що він відсепарував себе від Москалів, переходячи до Петербурга, дарма, що він і відріжлив себе від них, перезвавшись з цар’я „московського” на „російського”, скоро його мова „московська” дискредитувала його в очах Українців як „московську” а отже чужу і ворожу їм владу, то це вже крило в собі небезпеку для вдатного відіграня ним ролі нечужої і неворожої Українцям, але їм, як і Москалям, рівно добра бажаючої і „спільної”, влади „російської”.

Для заховання позорів „равенства” обох тих націй мусів Петро I заховати позори „равенства” і обох їхніх мов тай не смів дати першості одній з них перед другою.

Як це впрочім відомо і з його в тому часі виданих „указів”, що дотичили мови і письма, насушив він собі немало голову над розвязанням того „мовного” проблему і „розвязав” його остаточно в той спосіб, щоб „і вовк був си-тий, і коза ціла”.

Він не дав першості ані мові „московській”, щоб Українці не могли нарікати на нього, що він їх „московщить”, а не дав він першості і мові „українській”, щоб Москалі не могли нарікати на нього, що він їх „українізує”.

Він зробив що іншого. Він скасував назву „московську” своєї мови і заступив єї назвою „російською” тай проголосив „російську” мову яко „урядову” для обох націй. Щоби зрозуміти урядуючого в Україні Москаля, мусіли Українці вчитися мови „російської”, а Москалі не потребували учитися мови „української”, бо їм вистарчала „російська”, якою вони і без того говорили, бо це була їх матерія „московська” мова.

Зате Українці не могли нарікати на Петра I, що він їх „московщить”, а хиба тільки за те, що він їх „русифікує”, тай не могли мати з тої причини ніяких претенсій до Москалів, котрі мали вже готову на це відповідь, що він їх тоже „зрусифікував”.

Аж по таких ото приготуваннях Петро I, вже не яко вязаний „Переяславом” цар „московський” з Москви, але яко з „Переяславом” нічого спільногом немаючий, не з „московської”, але з „Божої” ласки, не „цар”, але „імператор”, не „московський”, з Москви, але „російський”, з „Петербурга”, владу по гетьмані в Україні „перебрав” тай єї своїм наслідникам передав, аж вона опинилася в руках Миколи II.

Не є тоді ніякою пересадою твердження, що „якби не Переяслав, то не булоб Петербурга, а якби не Петербург, то не булоб „Росії”...”

Формально не було отже ніякої „анексії”, не втілено ані України в Московщину, ані Московщини в Україну, а тільки „злучено” оба ті, незалежні від себе краї під вла-

дою „спільногого” монарха в особі „російського” імператора в Петербурзі.

Україна залишалася формально дальнє зовсім незалежною від Московщини, бо залежала безпосередно від „російського” імператора в Петербурзі, від якого залежала теж безпосередно і Московщина, будучи зовсім незалежною від України.

Була це тоді формально „злука”, себто „унія” чисто „персональна”, бо кромі персони „російського” імператора з Петербурга, ніщо більше України з Московщиною, ані Московщини з Україною, не вязало.

Виникало це впрочім і з офіційного титулу „російських” імператорів, що служив їм за „легітимацію” до влади, Адже ж і титул офіційний останнього з них звучав:

Микола II
з Божої ласки імператор
всєї Росії,

цар — Польщі, в. кн. — Фінляндії, в. кн. Московський,
гетьман всеї України і пр. і пр. —

Нема теж ніякої підстави називати „Росію”... „Сфінксом”.. Який з неї „Сфінкс”, коли вона повстала через „злуку” Московщини з Україною на очах цілої Європи і всім відомий цей єї родовід?!

Та до злукі треба згоди обох сторін, а в даному случаю такої згоди зі сторони України не було, бо гетьман Полуботок не їхав до „російського” імператора в Петербург на те, щоби йому передати владу, але на те, щоб Україну перед тогож владою оборонити. Та не хотіла Україна „злучитися” з Московщиною, то Московщина сама „злучилася” з Україною через „російського” імператора з Петербурга і „злука” та дала Москалиям — без

всякої борби — в Україні ту владу, о яку вони, в разі анексії, мусіли зводити з Українцями тяжкий бій.

„Злука” тая, іменно, не піддавала Українців під владу Москалів, як це сталося в разі анексії, але „рівнала” Українців з Москалями під владою „російського” імператора з Петербурга, яко їх „спільногого” монарха, а тим самим відбирала Українцям всяку підставу до виступу проти Москалів. Могли вони виступати що найвище проти „російського” імператора з Петербурга, як що не хотіли піддатися його владі, але не могли мати за те ніяких претенсій до Москалів...

І на тому саме „равенстві” полягав весь московський обман. Бо Українці, підлягаючи безпосередно „російському” імператорові в Петербурзі, підлягали посередно Москалям, на котрих услугах він стояв, а котрі сталися в той спосіб, через його особу, панами життя і смерти Українців, первісно, від Петра I, тільки по Дніпро, але від Катерини II вже і по Збруч, а від Миколи II вже аж по Сян, тай всюди, де тільки ступили, громили безпощадно безборонну людність українську і нищили весь єї культурний доробок, тай не було навіть до кого звернутися, щоб їх за це до відповідальності потягнув, бо той, що повинен був це зробити, а іменно „гетьман всеї України” в особі „російського” імператора з Петербурга, сам на їх услугах стояв і вони знали, що їм від нього нічого боятись...

Та саме при тому останньому нападі, коли загналися аж по Сян, щоби загарбати Львів, їм повинулася нога...

**
*

НАПАД

А Львів належав тоді сще до найзатишніших міст Європи, бо від останнього поділу України, доконаного вже між Росією а Австрією, себто між Катериною II а Марією Тересою в р. 1772, що впрочім теж відбувся без бою, Львів, поза перемаршом військ в наполеонських часах, не бачив війни...

А ж тут нараз прийшов рік 1914 а з ним і війна Австрії, тай коби тільки іздалекою Сербією, алеж бо то і з близькою до Львова Росією!

Бідні Серби, вони думали, а може єще й досі думають, що це задля них Росія ішла тоді на війну проти Австро-Угорщини. Не знали, що це вони задля „Росії” мусять з Австро-Угорчиною битися, хоч ніщо так не противилося інтересам Сербії, як — не маючи ніяких виглядів на виграну, — починати війну з десятикратно силнішою від себе Австро-Угорчиною і то якраз в році 1914...

Але „Росії” не залежало на інтересах Сербії, тільки на власному інтересі, хочби за ціну повної заглади Сербії. А власний інтерес „Росії” полягав на тому, щоб захопити чим скорше Львів.

Бо надійшов грізний для „Росії” рік 1914, соті роковини уродин Шевченка, і в Київі, тай в цілій Україні, закипіло. Зі страху перед українським вибухом в „Росії” — заборонено там Шевченкові свята... А в Австрії заборони не було! Львів святкував тай підніс на весь світ крик протесту проти заборони в „Росії”, а сам готовився до краєвого здигу на 28. червня 1914, щоб заманіфестувати свободу і силу Українців поза кордонами „Росії”...

Лють „Росії” звернулася проти Українців у Львові. Єще не знали в Петербурзі, як заціквати Львів, аж тут нараз

нова вістка стрепенула Петербургом: Львів дістає український університет! На Петербург впав страх... Постановано „немедленно” поставити Австрії ультимат: Або не буде українського „університету, або — війна з „Росією”!

Такий ультимат поставив „російський” амбасадор у Відні на руки графа Берхтольда, міністра заграничних справ Австро-Угорщини, вже в перших днях червня 1914, але ультимат не поміг, значить — треба іти на війну... Тільки, щоби світ не знов, що це війна із за Українців, дістали Серби знак: стріляти!

І Серби стрілили, собі — на біду, а „Росії” — на пожиток... Залишаючи тоді Сербію на ласку і неласку Австро-Угорщини, кинулася „Росія” на Австрію здобувати Львів...

Так почалася перша світова війна з днем 1. серпня 1914 року...

**
*

На вулицях Львова зароїлося від військових мундурів і вже в перших днях серпня надійшли перші транспорти ранених а — за ними — і втікачів знад Збруча. До тижня вели вже через Львів і перших полонених „Росіян”...

Але вісті з фронту не були веселі і трівога в місті зростала з кождим днем серпня. А вже потрясаюче вражіння зробила на людей під кінець серпня повна затьма сонця... В само полуднє, в погідний день, настала раптом ніч, видно було звізди... Не довго то вправді тривало, але всетаки збентежило сильно львовян... Добачували в тім злу ворожбу...

І дійсно, за яких два-три дні після того, перевалилася через Львів одна з австрійських армій в хаотичному відвороті, прямо в утечі з фронту. Піхота, кіннота, артил-

рія, обоз — все те в разячому неладі протискалося, головно через вулицю Сапіги, кудись, ніби на залізничний двірець, а відтак, як оповідали, подалось на півднє, в Карпати... За військом гнали непроглядні стада волів, в такому стиску, що навіть якийсь офіцер на коні, і то сам генерал, попавши ненароком в той стиск, не міг видобутись з поміж волів і так і переїхав серед них через цілу вул. Сапіги на очах товпи львовян, що залягли всі хідники і серед великого пригноблення приглядалися мовчки тому сумному видовищу.

Серед людей далися зауважити перші ознаки паніки, що на другий день — а був це вже второк, дня 1. вересня 1914 — прибрала несамовиті розміри. Здавалося, що і вся людність із сусідніх сіл і передмістя всхідньої та північної рогачки збирається до утечі... А серед тої товпи з великим трудом пробивала собі дорогу вперед, в противному напрямі, якраз в сторону до неприятеля, одна тільки велика бричка, а в ній Митрополит Шептицький.

Той величавий крок Митрополита, що в найгрізнійшій для міста хвилі не завагався заризикувати перед неприятелем свою особу, щоби тільки охоронити людність перед злишніми стратами, заслугує на окремий опис.

Тут тільки згадати належить, що Митрополит знов очевидно, що „Росія” йде на Австрію не на те, щоб помагати Сербам, але навпаки, післала вперед Сербів на Австрію, на те, щоб сама могла легше загарбати Львів і погромити Українців, а в першій мірі його самого. Але Митрополит зі Львова перед „Росією” не тільки не втік, як це зробило богато інших достойників міста, враз з президентом міста Львова, а навпаки, сам перший ставнув до конfrontації з неприятелем і то в обороні міста, беручи на

себе відповідальність перед „російською” армією за цілу людність Львова.

Поява Митрополита, з хрестом на грудях, зробила на команду передньої „російської” сторожі своє враження. Команда чулася тим заскочена і заставила Митрополита пождати, аж прийде рішення з гори, що робити. А в горі видно побоялися такого закладника, як Митрополит, бо сказали висловити Митрополитові подяку за його оферту, але з неї не скористали. Сказали, що звільнють його від всякої відвічальності, а за те бажали побачення з „головою міської думи”, почім відескортували Митрополита з повними почестями з поворотом аж до рогачки.

Та „голова думи” втік, був тільки його заступник, себто віцепрезидент м. Львова, Поляк Рутовські, і коли цей же віцепрезидент зміг навязати з „російською” командою переговори в справі здачі міста, то тільки тому, що мав вже туди дорогу, промощену йому Митрополитом.

**
*

Вістка про інтервенцію Митрополита облетіла близькою ціле місто і видно поділала успокоюче на людність, бо здергала втечу а навіть вплинула на поворот многих втікачів назад до своїх місцевостей. Рівночасно віцепрез. Рутовські поспішив до „російської” команди до обговорення справи здачі міста.

Команда приняла його приязно, запевнила, що нема ніякої причини до паніки; кождий може спокійно остати на своїм місці і ждати вмаршу „російської” армії, від якої не грозить цивільній людності ніяка небезпека, але місто мусить доставити до розпорядження армії 12 закладників, по 4 від кожної національності; „русскої”, польської і єврейської... В тій цілі визначено Рутовському термін до слі-

дуючого дня рано, так, щоб в полузднє армія могла занести місто.

Врадуваний тим Рутовський вернув скоро до міста і ту в повному поспіху вдалось йому дібрати потрібних закладників вже до кількох годин, а хоча приподобатись „Росіянам”, чи теж оказати їм свою печаливість, не ждав аж до слідуочого дня, себто до середи рано, а тільки того самого ще дня поспішив до „російської” команди і предложив її лісту закладників.

„Русску” групу очолював др. Павенецький, місцевий адвокат, очевидно Українець, але належав до т. зв. кацапів, себто москвофілів, з котрих впрочім складалася ціла його група; польську групу очолював Поляк, декан теол. факультету на львівському університеті, а єврейську групу — Жид, адв. др. Рабнер. Команда взяла лісту під розгляд а Рутовському казали пождати. Ждав він там до пізної ночі.

Тимчасом команда відбувалася в своїй кватирі нараду над тою лістою. При нараді, кромі військового штабу, був присутній і Бобринський, що враз з армією мав прибути до Львова і обняти пост губернатора Галичини, а з ним був і лідер галицьких кацапів, др. Вол. Дудикевич, адвокат з Коломиї, що в якийсь — певно згори умовлений спосіб — знайшов ся вже заздалегідь по „російському” боці і займав там пост „соратника” в галицьких справах. Він мав видати свою опінію і про склад лісти.

Др. Дудикевич, розглянувши лісту, сказав, що небезпечно є ділити людність Львова на три групи, бо тоді „Мазепинців”, себто Українців не можна буде зачислити ані до Поляків, ані до Євреїв, а хиба тільки до „Русских”, і они на тому тільки скористають, бо, яко „Руски”, не підлягати муту ніяким репресіям. Радив проте створити че-

тверту групу, „Мазепинців”, і зажадати від тих-же рівнож 4-ох закладників.

Команда признала слухність др. Дудикевичи і подала до відома Рутовського, що лісту треба доповнити єще 4-ома закладниками з поміж „Мазепинців”, а в тій цілі продовжила йому речинець до 3. вересня рано. З тим по-рученням вернув Рутовські пізноюночю до Львова.

Та на тому єще не кінець. Кромі дра Дудикевича мала команда єще одного дорадника в особі Пуришкевича, що теж десь там крутився коло командних штабів і мав важний голос в справах „російської” політики в Галичині.

Коли він почув, як порішено справу закладників, то попав в скажену лють і хотів то рішення уневажнити, але вже було запізно, бо Рутовські вже від'їхав, а не лицювало команді завертати поновно Рутовському голову тай всі визнали, що це підрівалоби повагу армії.

Пуришкевич осудив помисл дра Дудикевича яко „непочитальний”. — „Як можна в двісті літ по Полтаві воскресати тут духа Мазепи?! Таж вони тим гордитися будуть, що ми їх за „Мазепинців” визнали” — розпучливо нарікав Пуришкевич і команда визнала свою помилку, а др. Дудикевич стратив там тоді всякий голос.

Так бодай представляли ту справу особи з оточення дра Дудикевича а і серед Поляків той конфлікт був тоді дуже живо обговорюваний, але справа та серед розгару війни, що несла зі собою дальші, важніші події, пірнула скоро в непамять...

**
*

Слідуючого дня, в середу, в місті ні живої душі... Вулиці порожні, видно люди бояться виходити з хати... Одна тільки бричка — а в ній Митрополит — показалася кіль-

ка разів в дорозі, то з Юра до магістрату, то знова з магістрату до Юра.

В хвилі, коли бричка скручувала з вул. Кароля Людвіка, коло Галицької Каси, на вул. Ягайлонську, в напрямі до Юра, показався з противної сторони якийсь пішохodeць. То був др. Юліан Гірняк. Не міг всидіти вдома, хотів знати, що в місті діється, і вийшов з хати, тай — не стрінувши нікого — доходив так вже до вул. Кароля Людвіка.

Митрополит пізнав його, здержал бричку і попросив до себе в „одній важній справі” тай так приїхав з ним аж до Юра.

В митрополичій палаті стиск. Посходилися тут всяки духовники і світські діячі, так як це буває все в хвилі якогось нещастя або небезпеки, коли люди шукають якоїсь поради. Митрополит просив їх о терпеливість, заки зможе їх приняти, а сам ледви пропхався з др. Гірняком до свого кабінету.

Ту вияснив в чому діло. Місто окружено неприятелем. Людності не грозить ніяка небезпека, але мусить достарчити закладників, по 4-ох від кожної національності. Поляки, „Руски” і Євреї своїх закладників вже дібрали, та ніяк не годен зліпити до купи 4-ох „Мазепинців”. Остаточно 3-ох вже булоби, та бракує четвертого, а тимчасам магістрат налягає, і т. д., і т. д.

„Отож я Вас прошу, пане доктор, на отого четвертого” — сказав Митрополит і відразу занепокоївся, коли вибачив явну нехіть з очей свого розмовця. Але лице Митрополита скоро роз'яснилось, коли почув причину вагання дра Гірняка.

На закладників добирали самих найповажнійших львян, як професорів університету, великих промисловців чи

теж знаних вже діячів. — „Як-жеж я буду між ними виглядати, як молодик тай ще тільки суплент гімназіальний?!” — боронився др. Гірняк.

„Алеж вибачайте, Ви наш молодий учений” — зареагував на те живо Митрополит. „А хто ж то писав такі гарні речі” — і ту пригадав Митрополит др. Гірнякови його статті, писані вже кілька літ тому...

Митрополитові відомі були успіхи наукові др. Гірняка єще із того ж студії заграницьких в Ліпську, але факт, що Митрополит має в свіжій памяті і статті, о котрих сам автор вже і не думав, так поділав на того-ж, що вже без дальших вагань згодився бути закладником. Врадуваний Митрополит повідомив сейчас магістрат і там аж легше відігнули, бо справа „Мазепинських” закладників починала вже заноситися на якусь крізу...

Групу Мазепинців очолював о. др. Йосиф Боцян, а належали до неї ще Микола Заячківський, молодий Войнаровський (старий — відмовився) і др. Юл. Гірняк.

Після повідомлення з магістрату всі закладники мали явитися слідуючого дня, себто 3. вересня, рано о год. 8-ій, в магістраті і взяти зі собою підручні валізи.

**
*

В той день рано вулиці знова порожні, якби місто вимерло. Але в магістраті рух. Посходилися всі урядовці і проходжувались нервово по коридорах. Видно, почувались в будинку магістрату безпечніше, чим в себе вдома. Поприходили і всі закладники.

Рутовські приняв їх з поспіхом і впровадив до великої салі на першому поверсі, побіч кабінету президента міста, і просив там ждати а сам пішов дати знати „російській” команді, що закладники вже на місці до єї розпорядження.

Минуло не мало часу, аж відчинилися знова двері і Рутовські впровадив на салю „російського” офіцера, о мілій поверховності, в віці коло 40 літ, і представив його закладникам яко репрезентанта „російської” армії, полковника графа Шереметєва, почім представив тому ж кожного із закладників зокрема.

Шереметєв привітався з кождим членом поданням руки і відтак промовив до всіх, спершу по французьки, а далі по московськи, і покликуючись на те, що кличуть його військові обовязки, відійшов до кабінету президента, де урядили йому місце постою на час його командування в місті.

На салі остали самі закладники і дискутували очевидно на тему Шереметєва. Оказалось, що він зробив на всіх добре враження. Він оправдувався іменно в своїй промові до них, що не може промовити до кождої з груп в її рідній мові, вказав на те, що безпека армії вимагає їх закладництва, але цар їм того не забуде і окаже свою вдячність, а він певний, що зняття Львова відбудеться благополучно і вони повернуть щасливо до своїх домів тай переконаються, що „Росія”, як та добра матір, всіх пригорне до свого серця і т. д. і т. д...

Так дискутуючи ждали закладники якийсь час, що принесе їм дальша судьба, аж нараз оден з них, стоючи при вікні, крикнув: „Дивіться, дивіться!” — Всі збіглися до вікон і побачили, як появилися „російські” кіннотчики, в баранячих шапках, з довгими списами в руках, і в повному гальопі, ніби до наступу, пригнали з бічних вулиць перед магістрат, а звідти, не задержуючись, гнали даліше в глуб міста, і то сотня за сотнею, безпереривно і в безкочечній черзі...

Цілі години минали а „наступні” кінноти на місто не кінчався, тільки звільнилося його темпо, бо вже не гальопом, а повільним кроком в'їздили до міста. Це видно осмілило людність, бо, спочатку одинцем, почали львовяни виходити з хат і приглядатися в'їздові „російської” армії, а коли переконалися, що їздці нікого не ріжуть, ані не чіпають, то вже цілі юрби львовян залягли хідники і приглядалися спокійно „російській” кінноті.

Небавом почався в місті нормальній рух, повідчинялися крамниці, відчинилася і книгарня НТШ в домі „Просвіти”, Ринок ч. 10. тай ту заістнувала подія, з котрої ваги мало хто тоді єще здавав собі справу.

Ото оден з кіннотчиків задержався перед тою книгарнею і пильно в щось вдивлявся. Видно напис український звернув на себе його увагу. Через хвилю пристанув коло нього другий кіннотчик, а — як це в таких випадках буває — знайшовся і третій, що теж пристанув і ціла пряма ватага козаків облягла книгарню і ніби над чимсь радила.

Нараз оден з них зіскочив з коня, дав придергати його товаришам а сам зайшов до книгарні і по якімсь часі вибіг з неї врадуваний з книжкою під пахою. За його приміром пішли другі козаки і почалася пряма ціла хапатня на книжки в книгарні, що випродала тогож дня весь наклад Шевченкового „Кобзаря”.

Що діялося тоді в душі полк. Шереметєва, що з вікна свого місця постою в магістраті приглядався тій сцені?! Аджеж „Росія” по те тільки до Львова прийшла, щоб не пустити „Кобзаря” в „Росію”...

**
*

А що діялося в книгарні Н.Т.Ш., о тім можна було довідатися вже пізнійше з уст самого персоналу книгарні.

Отож книгарня того дня була первісно зачинена, як і всі інші крамниці в місті, а коли відтак і відчинила свій льокаль, то, по перше, зробила це з опізненням, тай то тільки про людське око, щоб не оставати позаду сусідніх крамниць, що повідчинали свої магазини. Однаке не сподівалася ніякого руху, бо кому там до голови прийшлоби купувати яку книжку в хвилі, як неприятель займає місто. Тому теж персонал книгарні стояв бездільно за великою шибою входових дверей і приглядався з цікавістю всьому, що діялося в місті перед магістратом.

Та коли зауважили, що перед книгарнею здергуються козаки і їх товпа щораз зростає, то всі з персоналу книгарського, не здогадуючися причини того натовпу а боячись якогось інциденту, занепокоїлися і відійшли від входових дверей в глуб льокалю, так, щоб їх з вулиці не було видно і щоб не дати причини до якого підозріння. Посідали на свої місця і ждали в напруженні, що буде даліше.

Нараз відчинилися входові двері і ввійшов оден дужий козак, тай — не вітаючись — почав розглядатися довкола себе так, начеб увійшов до якої печері між розбійників. Не звертаючи уваги на продавців, він тільки водив очима по полицях з книжками, якби хотів справдити, чи це справжня книгарня, а — відтак аж — видивився нараз на продавців, але ані словом до них не відізвався. Не відізвались і продавці до нього і настала хвиля мовчанки, під час котрої обі сторони себе обсервували і ніби ждали, хто перший відізветься.

Нараз козак нетерпляче ступив з одної ноги на другу, повів оком по полицях з книжками і кахикнув, начеби хотів пригадати продавцям, що вони не самі, бож прийшов гість. Тоді підступив найближчий до нього продавець і запитав несміливо „Може бажаєте собі якої книжки?”

У козака очі аж засіяли. От, мовляв, думав, що попав між „Австріяків”, а то свої люди перед ним.. „Шевченка!” — вимовив козак коротко і цікаво дивився за продавцем, як той скочив поміж поліці, витягнув з них книжку і вручив їй йому. Беручи книжку козак — не глядячи вже на продавця — підтримав її хвилю а відтак відчинив і вглянув осторожно до середини, якби хотів справдити, чи часом книгар його не дурить, а ствердивши, що це дійсно „Кобзар” Шевченка, розглянувся ще раз довкола себе, неначеби ще не вірив, чи це сон чи дійсна ява, і — ніби проснувшись — сягнув по гроші тай спитав „скільки?”

Ціни в книгарні були устійнені у валюті австрійській а козак платив рублями, тож перечислено йому ціну на рублі, причому треба було йому здати решту дрібними, але „російських” дрібних книгарня ще не мала, тож здавала решту в дрібних австрійських. Та козак не ждав на решту, а подався скоро до виходу. А коли книгар здеряв його, щоб здати належну йому решту, то козак тоді оглянувся занепокоєний і придержав єще другою рукою книжку під пахою, якби боявся, щоб часом його не завернули тай не відобрали йому того скарбу, вимовив коротко „Спасибіг” і вибіг на вулицю, резигнуючи з припадаючої йому решти суми, вплаченої за книжку.

Дальша продаж відбувалася вже гладко і скорим темпом серед зворушливої радості зі сторони продавців і козаків тай книгарня замінилася того дня на правдиву станцію Українців „російської” армії в окупованім Львові.

Так виглядала перша стріча „російської” армії з Українцями міста Львова, стріча, що відбулася на терені книгарні НТШ і збогатила історичну вартість дому „Просвіти” о один цінний епізод білше...

* * *

Та вертаймо до наших закладників в магістраті. Коли вони так приглядалися з вікон їхньої кімнати тій облозі книгарні козаками, дався нараз чути на цілу салю страшний вереск з коридору, так, начеб там хто кого колов багнетом... Стрівожені закладники відскочили від вікон і виглянули на коридор, де знов побачили зовсім іншу сцену: Ото серед магістратських урядовців, які все єще крутились по коридорах, протискалася „російська” патроля і волікла зі собою якогось салдата, обезброєного, в обшарпаній рубашці і з виразом смертельного жаху в очах, що виривався з рук патролі і викрикував в московській мові якісь слова, з котрих трудно було й зрозуміти, чого він так бідкався...

Через хвилю вилетів, як опарений, із свого кабінету і полк. Шереметєв. Командир патролі рапортував йому щось притишеним голосом а відтак, вказуючи на придержаного салдата, сказав „он грабіл”.

„Разстрелять!” — приказав коротко Шереметев і, не глянувши майже на того салдата, подався назад до свого кабінету. Патроля вивела тоді арештованого на розстріл а сцена та зробила на всіх свідків потрясаюче вражіння.

Повернули на салю і закладники тай посумніли. Деякі з них, особливо Євреї, почали вже боятися за своє життя. От, думали, нехай трапиться який інцидент між салдатами а Євреями в місті, тай їх моментально поведуть на розстріл. Аджеж ту справа з „Росією”, о провокацію не трудно. Настрій став поганий, треба було якоїсь розради.

І тут став їм в пригоді др. Гірняк. Він зібрав всіх закладників докупи і виголосив до них коротку промову. Сказав, що — на його думку — це не є в порядку, щоби вони всі, яко закладники, гарантували своїм „дорогим” життям безпеку людності міста Львова перед „росий-

ським" військом тай чекали в магістраті так, як „барани на заріз", а людність Львова ані не думає о тім, що „бідні" закладники від самого ранку нічого не їли, а що гірше, не пили, хоч це вже пізна пополуднєва година. Не забув згадати і про те, що серед закладників ніхто не має вже й що закурити... Коли не вільно їм вийти з магістрату — продовжав свою бесіду промовець — бо цілий магістрат обставлений салдатами зі штиками на рушницях, то нехайби бодай командант сторожі дозволив закладникам на пересилку якого замовлення на харчі до міста, бо інакше, „погинемо, мовляв, з голоду, як за цапову душу".

Внесок дра Гірняка принято з одушевленням, офіцер сторожі згодився на пересилку замовлення і ту треба призвати патріотизм львівських реставраторів, що небавом засипали прямо закладників цілими кошами з найкращими присмаками, напоями і папіросами тай побажаннями витривати, відмовляючись очевидно від всякої заплати...

**
*

Це змінило моментально настрій закладників і вони вже безжурно провели час аж до вечера, а на ніч виведено їх до недалекого готелю Жоржа. Ціла дорога, котрою їх вели, була обставлена густим, трикратним рядом салдатів з обох боків, а кромі того, поруч кожного закладника, маштурував ще окремий офіцер, що видно був особисто відповідальний за свого конвойованого. З тими офіцерами засіли закладники спільно до столу в готелі Жоржа і повечеряли. А по вечері розійшлись до приготованіх там для них 16 кімнат. Перед кожною з тих кімнат був уstawлений на коридорі при дверях малий тапчаник, на якім дотичний офіцер мавчувати цілу ніч, тоді, як його закладних в кімнаті вигідно спав.

А ранком, по спіданні, виведено закладників, серед таких самих остережностій, з поворотом до магістрату.

Другий день минув їм без дальших пригод, але в місті далися вже зауважити певні зміни. Всі крамниці відчинені а книгарня НТШ — ні! — Коло дому „Просвіти” пустка, стоять якісь „караули” а люди минають їх, як заразу.

Всі газети з'явилися, а з українських — ніодна!

На ніч, як попередно, повели закладників до готелю Жоржа.

Рівно ж без дальших пригод провели закладники і третій день в магістраті а на ніч, як звичайно, відвели їх до готелю, де вони засіли до столу вже без офіцерів, зате прийшов до них сам Шереметєв і повідомив їх, що армія заняла Львів і пішла даліше, на Перемишль, ввиду чого він радий, що може їх звільнити до дому, просить тільки, щоб кождий з них оставил йому свій докладний адрес.

Сказавши це, виняв Шереметєв аркуш паперу і подав першому, що сидів праворуч нього, др. Павенцкому. Аркуш мандрував з рук до рук, від др. Павенцкого через цілу групу „русску” до польської, а від тойж, через цілу групу єврейську, до „мазепинської” і кінчався на др. Гірняку, що сидів ліворуч Шереметєва.

Під час виповнювання аркуша запанувала на салі якась, неприродна на стільки присутніх осіб, тишина. Чути було тільки шелест паперу тай скрябання пером, а ціла та процедура тривала досить довго. Не одному дрожала рука і настрій був неособливий, бо остаточно, якщо дійсно звільнюють їх від дальнього закладництва, то чого єще вимагають їх адресів?!

Та нараз бухнули всі сміхом... Шереметєв оглянувся збентежений, видно, щочувся діткненим сміхом присутніх, не видячи до того ніякої причини. Але др. Павенцкий,

що уходив взагалі за спікера всіх закладників, вирятував ситуацію. Він пояснив, що це тільки др. Гірняк шепнув до своїх сусідів, щоби не розмахувалися занадто при виповненні аркуша, бо бачив, що аркуш вже записаний майже до самого долу і заки прийде його черга, то і місця на аркуші не стане, а що сам „невеличкого” росту, тож просив, щоби і для нього там не забули оставить „невеличке місце”. „Він маленький, але важненький, — додав жартівливо др. Павенецький — бо то наш великий учений”.

Це Шереметєва з місця розвеселило і він зараз же звернувся до др. Гірняка з запевненням, що дуже радий з його знайомства тай тішиться, що ту тепер вже „Росія” і він нераз буде міг з ним стрінутися серед країн, як досі, обставин.

По виповненні аркуша Шереметєв встав і подякував урочисто закладникам в імені царя і „Росії” за сповнення так почесного обовязку, почім попрощався з кождим тепло поданням руки і відійшов а закладники розійшлися домів.

**

Слідуючого дня, а була це неділя, перша неділя під „російською” окупацією у Львові, сталася вже подія, що сильно зворюхобила „Росіян”. Ото в катедрі св. Юра відправив Богослуження сам Митрополит в асистті кількох священиків і при дотичному „обході” спомянув, як звичайно, не тільки „Папу римського”, але і цісаря Франц Йосифа і „все славне воїнство єго”, що на всіх вірних, які заповнили церкву по береги і яких сини, братя чи батьки тоді в тому саме „воїнстві”, по другому боці фронту, находилися, зробило в такій хвилі незвичайно сильне враження. Кромі того виголосив Митрополит проповідь, якою

піддержал вірних на дусі, взиваючи їх, щоб ні на хвилю не піддавалися ніякій зневірі, бо нема такої сили, щоб правду побідила а правда є по їхньому боці і „Божа справедливість не дастъ їм пропадати”.

Вістъ про те дійшла аж до Відня а навіть до Риму, о тій проповіді заговорила і преса цілої Габсбурської монархії...

„Росія” приняла це як визов зі сторони Митрополита. Не досить, мовляв, що не втік, ще й славить „вороже нам військо”.

Після тверджень місцевих кацапів, що мали контакт з губернатором Бобринським, губернатор сам зовсім не крився зі своїм особистим респектом для особи Митрополита і мав первісно намір оставити його в спокою. Але саме, по цім виступі Митрополита, Бобринський нагло змінив свій погляд.

Його завданням було приготувати Львів чимскоршє на приїзд цар'я і проголошення анексії Галичини до „Росії”. Ждав тільки на упадок Перемишля, бо поки ця твердиня була в австрійських руках, то і Львів був непевний і не можна було стягати туди цар'я.

Та Перемишль сам не був одинокою перешкодою, оказалось іменно, що ще більшою перешкодою для анексії Галичини є особа Митрополита, котрого авторитет стоїть так високо, що ніяка влада в Галичині без його згоди не може почуватися певною. Тимчасом не було сумніву, що Митрополит — в місце австрійської — на ніяку іншу владу, з виїмком української, своєї згоди не дастъ. Хтож тоді заприсягне людність Галичини на вірність цареви, коли Митрополит, а з ним і ціле духовенство від того відмовиться?! — „Ми його і так не переробимо. Депортация

Шептицького є політичною конечністю Росії" — мав сказати Бобринський.

Щоби мати причину до зачіпки, зарядив Бобринський у Митрополита ревізію, якої вислід мав служити за претекст до ув'язнення і депортації Митрополита, що й сталося, і його вивезено зі Львова через Київ, етапами поза граници України, аж на Московщину, в Сузdal'.

Небавом по ревізії у Митрополита зарядив Бобринській ревізію і в домі Грушевського у Львові.

Грушевський був у Львові до кінця літнього семестру на львівському університеті, себто до кінця червня 1914, закінчивши саме тим семестром свою 20-літню професорську діяльність на тому ж університеті (1894-1914), і вже з початком липня виїхав враз з жінкою і дочкою на ферії в гори до Криворівні, оставляючи свій дім під доглядом молодої дівчини зі села, що вже від двох літ служила у Грушевських і мала їх повне довір'я.

Виїздаючи зі Львова, не предбачував Грушевський, що його заскочить на феріях війна, тай треба буде з гір втікати, а коли це йому щасливо й удалось тай він діставсь до Відня а звідти вже окружною дорогою, через Румунію, до Києва, то знова не предбачував мабуть, що там попаде скоро в тюрму і то між кримінальних вязнів тай єще до того під загрозою поставлення його під воєнний суд за „державну зраду" ... Що станеся, як дістанеться в руки Москалів його папері і кореспонденція, залишена ним в його домі у Львові?!

Та оказалось, що серед „російських" офіцерів були Українці, які турбувалися долею Грушевського. Ото одного дня явився в його домі у Львові якийсь офіцер і розмовившись довірочно з його служанкою сказав єї, що в тому домі буде ревізія і щоби вона попалила всі папері, які є

в „бюрку” професора, бо інакше „грозить професорові велика небезпека”. — Сказавши це, зник чим скорше, на-казуючи дівчині, щоб заховала в тайні його осторогу.

Настрашена служанка кинулась зараз до бюрка професора і повитягала звідти всі папері, яких назбиралося досить богато, тай хотіла це все спалити, але в останній хвилині завагала, спакувала то всю до якоїсь скрині а скриню закопала в пивниці тай позатирала сліди так, як це уміють робити сільські люди зі здоровим розумом.

В кілька днів потім прийшло дійсно аж чотирох військових „Росіян” до дому Грушевського тай почали ревізію якраз від того „бюрка” і були дуже розчаровані, коли застали всі сховки опорожнені... Від бюрка приступили до бібліотечної шафи і ту довго мишкували аж вкінці збрали пару книжок з якими-сь дрібничками, що їх одначе ніяк не задоволяли, бо пішли шукати дальше, з кімнати в кімнату, заглянули в кождий „чемодан”, обшукали цілу хату і піддаше, були і в пивниці, тай не знайшовши нічого білше, вийшли незадоволені а навіть люті, забираючи зі собою тільки це, що витягнули з бібліотечної шафи.

Це й спасло мабуть Грушевському життя.. .

**

Своїх ревізій не ограничив Бобринський до Митрополита і Грушевського, ревізіями стерроризовано всю українську людність Львова і на провінції тай арештування прибрали масовий характер... Арештували проф. політ. Левинського, адвоката др. Федака, діячку Константину Малицьку, і т. д. і т. д., не говорячи вже о тих безчисленних арештантах на провінції...

Арештантів саджали до товарових вагонів і вивозили їх, як худобу, в Київ, а звідти дальше на Сибір. Та заки

повивозили на Сибір, то тримали в тюрмах Київа, де тоді аж кишіло від українських вязнів.

Рівночасно зачинено всі українські школи, товариства, бібліотеки, книгарні, заборонено всю українську пресу. Спішилися агенти Бобринського зі своїм погромом на галицьких Українців, бо ждали з дня на день на упадок Перемишли і хотіли мати Галичину вже приготовану на приїзд цар'я.

Тимчасом вість про погром на Українцях в Галичині зворушила до живого Українців в „Росії” і Київ вислав делегацію до Петербурга, щоби там узискати по можності якусь поміч в обороні їхніх братів в Галичині. Делегація звернулася в першій мірі до тих послів в Думі, з якими взагалі можна ще було говорити поважно в справі Українців, і представила катастрофу, якою стала „російська” окупація для Галичини.

Оказалось, що навіть найльояльніші для царського режиму посли не скривають свого обурення на таку політику „російської” окупаційної влади. Між іншим посол Колюбакин назвав то „ганьбою Росії” а Мілюков осудив то яко „европейський скандал”, а знова посол Керенський, що вже тоді вів перед в опозиції до режиму, перенявся жалобами делегації до тої міри, що навіть сам виїхав до Київа і там *incognito*, прикладаючись лікарем, відвідав тюрми, щоби на власні очі побачити нужду українських вязнів з Галичини і піднести справу ту в Думі. Що цей його крок остане в памяті Українців і винесе його в недалекій будучності аж на царський фотель, о тім тоді Керенському ані не снилося...

Кромі інтервенції в Думі, постановила делегація інтервеніювати і в самому уряді, а іменно у міністра справ за-граничних, Сазонова, що саме керував політикою в оку-

пованих територіях і був за неї відповідальний. Сазонов приняв делегацію і вислухав спокійно єї жалоби, але він був по заняттю Львова вже такий певний „російської” побіди в Галичині, що не уважав вже навіть за потрібне критиця перед українською делегацією з тим, що єї жалоби безпредметові, бож саме війна, яку „Росія” веде, дає „Росії” найкращу нагоду „розправитися з Українцями раз на завжди”...

Та тая самопевність Сазанова оказалася передвчасною, бо минали не дні, але і тиждні, а навіть місяці, а Перемишль не падав, то і побіда „Росії” непевна... Минув і рік 1914, а Перемишль все ще був в австрійських руках... Аж нараз з весною 1915, коли голод в Перемишлі почав грозити вибухом епідемії, командант тої твердині, ген. Кузманек, рішився на капітуляцію і був взятий враз з цілою залогою, що числила кілька десятка тисяч війська, в полон.

Вісті про упадок Перемишля пригнобила страшенно людність Львова, як і цілої Галичини, а серед „Росіян” викликала велику радість і горячкові приготовання на приїзд цар'я...

Це було вже 25. квітня 1915., як львовяни залягли всі хідники і кутики, звідки можна булоб побачити цар'я. Трудно було однак стрінути когось, щоб на власні очі бачив, як цар з балкону намісництва проголошував „злуку” себто „соєдиненіє” „Червоної Русі” з „Росією”. О тім радше можна було довідатись з газет.

Зате можна було побачити цар'я в переїзді з намісництва до пл. Бернардинів, а звідти вул. Кароля Людвіка аж до театру. Всі вікна вздовж дороги, якою йшав цар, обставлені були „російськими” агентами, а дорога сама обставле-

на густим однорядовим кордоном війська з обох сторін для відмежування царського почту від публіки.

День був похмурий і пізна година, але було ще перед сумерком, як почався переїзд цар'я. З переду відділ кінноти а за нею кілька авт і в одному з них — цар. На авті, що попереджувало віз царський, сидів губернатор Бобринський, звернений плечима до шофера а лицем до цар'я, з відкритою головою, і ні на хвилю не відводив своїх очей від особи цар'я; позаду опять відділ кінноти...

Публіка, серед якої було безчислено „російських” агентів, стояла мовчки і гляділа холодно. Не було ніяких оваций. Одні тільки салдати, що творили кордон, видобували з себе — видно по приказу — оклик „урра”, але робили це таким якимсь придушеним голосом, мов з під землі, що оклик той робив якесь несамовито гнетуюче враження.

Так переїхав цар в сторону театру, а дальше десь поза Львів, як оповідали, на Перемишль. Публіка розійшлася з таким чувством, як розходяться господарі, що позбулися зі свого села непрошеного гостя.

**

Ta ледви то „соєдиненіє” проголошено, як австрійська армія прорвала „російський” фронт в західній Галичині, під Горлицями, і так швидко посувалася вперед, що вже 21. червня станула перед Львовом, з котрого „Росіянин” того ж дня, серед паніки, вивтікали.

Слідуючого дня, 22. червня, одно ще тільки авто „російське” стояло коло намісництва, а коло авта — полк. Шереметев! — Оглянувся сумно прощальним зором по обезлюднених вулицях Львова, всів до авта і відіхав... Він

перший з „Росіян” до Львова прибув, він і останній з них зі Львова забрався...

**
*

Коли люди зауважили, що неприятель втік, то почали цілими юрбами виходити на вулицю, а як тільки показався з противної сторони перший їздець в австрійському мундурі, то люди з радості трохи не розірвали його враз конем...

Так срамотно скінчився напад „Росії” на Українців у Львові і по цей бік Збруча взагалі. Не досить, що не помогла нічим Сербам, яких наразила на необчислимі страсти, вкрила ще й сама власними трупами весь шлях свого нападу, що після осуду самих „Росіян” був нічим іншим, як тільки ганьбою „Росії” і європейським скандалом...

А Львів аж віджив, якби зняв хто тількищо наложені на нього окови.. Моментально з'явилися українські газети, повідчинялися українські товариства і школи. Радість залинувалася від Збруча по Сян серед всеї людності і була голосним полічником для „Росії” за то „обєдиненіє”, що не протривало і двох місяців... Блямаж „Росії” не мав гралиць...

Петербург попав в зневіру... Побачив, що справа з Українцями далеко не така легка, як це собі уявляв пан міністер Сазонов... Деякі, тверезійші московські політики зробили рух...

Зібралися моментально в Думі і затрубіли на відворот... Створили тзв. „блілок поступовців” і виготовили „Декларацію”, в якій домагалися:

„Привернення української преси, негайної провірки справ арештованих або депортованих Галичан і звільнення тих, що впали жертвою безпідставного переслідування”.

Так звучав дослівно уступ VII. тої „Декларації”, з тою ріжницею, що, замість назви „української”, ужито слова „малоруської” преси.

„Декларацію” ту предложили вони урядови вже в листопаді 1915, але уряд, пригноблений тоді до безтями нездачею свого „об'єднення”,уважав, що такий зворот в його політиці в той час означавби його повну капітуляцію супроти Українців і додавби їм духа до дальшої борби.

Тому уряд відкинув повищу „Декларацію” без увзгляднення, в надії, що вдастся єще ратувати ситуацію при помочі нового союзника, що дався притягнути до війни проти Австрії, а іменно Італії. Коли Австрія, мовляв, втрималась проти Сербії і „Росії”, то не зможе втриматись єще і проти Італії, а тоді „Росія” відібре собі опять Україну від „Збруча по Сян” і „об'єдненіс”, проклямоване у Львові, буде вратоване...

**
*

Ta минув рік 1915 і настав вже 1916 а італійський союзник завів всі надії тай ситуацію воєнну „Росії” радше погіршив, чим поліпшив, бо — замість добити Австро-Угорщину — сам почав стогнати під єї ударом, подібно як стогнала вже Сербія і „Росія”...

Тоді „блок поступовців” виступив пораз другий із своєю „Декларацією” на засіданні думи в квітні 1916, додаючи до неї ще тільки одну одніську увагу: „Час не жде”!

Але і тим разом не дався уряд наклонити до зміни постави супроти Українців, бо ото вдалося притягнути до війни проти Австро-Угорщини єще одного союзника, а іменно Румунію, якій приречено між іншим всю україн-

ську людність Буковини в нагороду за те, що приступить до війни по стороні „Росії”...

Та Румунія завела всі надії „Росії” на поміч ще гірше, як Італія, бо вже при першім наступі австрійсько-німецькім скапітулювала, внаслідок чого фронт воєнний „Росії”, що до того часу сягав від Балтику, тільки до Румунії, продовжився нагло о дальших парусот кільометрів аж по Чорне Море...

Ситуація „Росії” стала безнадійною, як настав вже рік 1917, третій рік по невдалі нападі на Львів і отвертій заявлі „російського” міністра, що напад той мав на цілі „розправитися з Українцями раз на завжди”...

КОНТР-НАПАД

Та напад той не міг остати без відповіди зі сторони Українців, але ніхто ще не знов, де, коли і як вони на напад той відповідять.

Ділаючий заграницею „Союз визволення України”, що віддав тоді українській справі неоцінимі прислуги, наганяв страху Москалям, пригадуючи невтомно культурному світові про конечність визволення цілої України від московської інвазії, а вісті про організацію окремих таборів для солдатів Українців з „російської” армії, що попали в німецький полон, відбирали прямо Москалям віддих і вони не спостереглися, що зближається опять грізна для „Росії” річниця уродин Шевченка „25 лютого” 1917...

А тимчасом того дня, на самого „Тарасія” зібралися потайки довірені всіх п'ятьох полків українських, стаціонованіх тоді у військовому гарнізоні Петербурга, на „Чорну раду”, але навіть нікому з „Української Громади” в Пе-

тербурзі не було відомо, де вони зібралися і що постановили.

О постанові тої ради сказати мав цілому світови аж слідуючий день, неділя 26. лютого, річниця смерти Шевченка...

**

Отож в тую то неділю, точно о год. 5-ї пополудні, вишли нагло із своїх касарень всі українські частини петербурзького гарнізону рівночасно в повному узброєнні, і вдарили тураганом по цілому Петербурзі так, що вже від тоді, через одну ніч, на понеділок, 27. лютого, рано, не стало на світі „Росії”...

„Чудо!” — писав в десять літ пізнійше про ту революцію сам Керенський в своїй книжці „Катастрофа” 1927... Історик, що буде колись писати про ту революцію, не скаже о ній того, що найважнійше, якщо забуде ужити про неї слово „чудо” — запевнює Керенський в тій книжці.

Адже єще тої самої неділі, себто 26. лютого 1917, о год. 6-7 вечором, відбули в домівці Керенського провідники всіх лівих партій московських свої, як звичайно, тижневі ради і при обговорюванні біжучих справ, а з'осібна ситуації політичної в „Росії”, ствердили однодушно, що ніяка революція в „Росії” нетільки наразі, але і в предбаченій будуччині, є неможлива...

Ствердили отже неможливість того, що вже на цілу годину перед їх зібранням оказалось не тільки можливим, але й доконаним... Сам Керенський довідався о тій революції аж слідуючого дня рано по телефону з Думи...

**

Вдаривши на Петербург, знищили Українці дощенту по-ліцю і жандармерію... До півночі тліли вже останні бюра поліцейські і горів суд... По півночі почали розбивати тюрми і випускати на волю політичних вязнів, з чого скористало і поважне число Москалів, солдатів, засуджених на смерть за дезерцію; та ніч спасла їм життя, бо вони мали бути в понеділок рано розстріляні... Тої-ж ночі вийшов на волю і галицький Українець, о. шамб. Юрік із Золочева, що з таким захопленням оповідав відтак в Галичині про те своє освобождення...

А над раном здобули Українці арсенал і роздали зброю звільненим вязням, що не орентуючись єще в ситуації, не розбігались а держались цілими гуртами українських повстанців і стали відтак їх найкращими помічниками...

Після того, відбули повстанці урочисто панахиду по Шевченку в Соборі, де колись лежало тіло поета, а по панахиді рушили демонстративно на Невський проспект, здерли з Зимового двірця „російський“ прапор тай подоптали його прилюдно а самі вкрили прямо весь проспект українськими прапорами, ще й видвигнули великий портрет Шевченка на чоло свого походу, того самого Шевченка, котрого портрети Москалі так бундючно доптали по вулицях Київа перед нападом на Львів в 1914 р...

Серед непроглядної маси глядачів рушив похід їх у взірцевому порядку до Преображенського Собора, щоб зняти звідти — загарбані Москалями ще по Полтаві — державні клейноди України, в Соборі тому переховувані, і привезти їх з поворотом в триумфі до Київа, яко столиці освобожденої вже України.

Звільнені на їх домагання — в дорозі окремого телеграфічного зарядження з Петербурга — оба мученики-

вязні, Митрополит Шептицький і проф. Грушевський, вернули із заслання.

Прибувшому до Петербурга Митрополитови справили українські повстанці зворушливу овацію... „Варто булоб перебути і найтящу тюрму, щоб пережити раз в життю таку хвилю, якою було для мене то сердечне привітання зі сторони українських солдатів в Петербурзі” — згадував Митрополит опісля нераз у Львові свій приїзд з неволі до Петербурга.

Вістъ про звільнення і поворот Митрополита з'електризувала цілу Галичину а у Львові повстав наспіх комітет під проводом сеніора українських діячів, Юліана Романчука, і привітав Митрополита на головному залізничному двірці.

Ціла дорога, від двірця до катедри св. Юра, була заповнена непроглядною масою народу, що зі слізами радості витав свого Владику, як серед звуку дзвонів всіх церков Львова вертав з неволі на свій престол. Навіть найстарші з львовян, що бачили колись там приїзд цісаря Франц Йосифа або його сина, архики. Рудольфа, запевняли, що так величавого і зворушливого привітання, як при повороті Митрополита, Львів за їх памяти не бачив.

**
*

Неменш тріумфально витали в Київі і повернувшого із заслання проф. Грушевського.

Вістъ іменно про революцію Українців солдатів в Петербурзі облетіла блискавкою цілу Україну, що з поворотом Грушевського до Києва заманіfestувала серед нечуваного досі одушевлення свою однодушність із земляками гарнізону в далекому Петербурзі.

Митрополит Шептицький по прибуттю з Москвою наволі до Львова

На маніфестацію прибули до Київа делегації навіть з найдальших закутків України і місцеві газети однозгідно оцінювали число маніфестантів на понад сто тисяч душ. Кажуть, що від дня тріумfalного в'їзду гетьмана Хмельницького до Київа по побіді над Польщею в 1648 році, Київ такого здвигу Українців в себе бачити не мав змоги і не бачив.

На історичній площі перед городською Думою впали маніфестанти на зазив Грушевського на коліна і зложили за його проводом перед портретом Шевченка присягу, що раз відзисканої волі України вже ніколи більше собі вирвати не дадуть.

Навіть чужинці, що були свідками тої масової присяги, запевнювали, що хто єї слухав, той відчував, що вона ділає на цілі століття, і той ніколи не зможе забути тої великої хвилі.

По зложені присяги Грушевський став предметом гучних овацій і весь дальший провід визвольного руху аж до проклямації незалежності України і заключення мира з Австро-Угорщиною та її союзниками спочав в його руках.

Трудно ту поминути і милу несподіванку, яка стрінула Грушевського, як тільки заключив з Австрією мир і привернув получення Київа зі Львовом.

Ото його служанка у Львові почувши, що „пан професор живуть”, викликала зі села свого брата, щоб заступив її в домі Грушевських у Львові, а сама наймила сільську підводу, викопала з пивниці скриню з паперами Грушевського, забрала на віз і всю білля, цілу „гардеробу” а навіть срібне накриття до столу Грушевських і з таким багажом пустилася на возі в дорогу зі Львова до... Київа!

Заки доїхала до Збруча, не мала перешкод, та в Підволочисках станула. Австрійська команда не пускала ні-

Михайло Грушевський по проголошенню визволення України з московської неволі (ІІІ. Універсал) на площі перед Собором св. Софії в Києві.

кого без перепустки за Збруч. Тільки військові транспорти могли туди їхати.

Алеж-бо військові транспорти користувалися теж часто сільськими підводами. Отож та служанка вкрутилася зі своїм возом поміж такі підводи якогось австрійського обозу і так дісталася поза Збруч, а звідти вже попасом, від села до села, доїхала аж до Київа...

Радість Грушевських не мала границь... „Пан професор — оповідала відтак служанка — як відчинили скриню і вглянули між свої папері, то тільки сплеснули в долоні і бігали по кімнаті”. — „Дитино, це що ти нам привезла, то чистий презент з неба” — казав Грушевський.

Щедро нагородили свою повірницю і виправили єї з поворотом до Львова, щоб далі опікувалася там їх дном аж до їх приїзду. — Нещасні не знали, що вже більше Львова не побачуть...

**
*

Незалежна Україна не потребувала вже іти походом на Австро-Угорщину, щоб „здобувати” Львів з Галичиною, чи Чернівці з Буковиною або Ужгород з Карпато-Україною, бо всі ті три українські провінції Австро-Угорщини самі вислали своїх делегатів до Києва для обєднання з Україною і то обєднання теж там на історичній площі перед катедрою св. Софії в дні 22. січня 1919 урочисто проглямовано.

Тріумф українського Києва над „російським” Петербургом засвінів тоді в повному блеску... Те, о що взявся воювати Петербург тай по трох літах кровавої війни діждався срамотної відправи, прийшло само, без борби, до Києва в подарку і об'єдналось явно і славно з Київом, без

війни і поліції, „на очах цілого світа і на вічну ганьбу Петербурга...

З тою єдностію мусіли кінець кінцем погодитися так Москалі, як і Поляки, Румуни тай Чехи чи теж Мадяри, бо так створена виключно свободною волею українського народа держава втрималась і істнус всупереч всім заходам її дотеперішніх інвазорів по нинішній день.

Вправді, замічають деякі, що вона істнус тільки „на папері”, але, не входячи ту в слухність чи неслухність таєї завваги, не належить забувати, що всетаки істнус, а до того часу і „на папері” не істнувала, зате „Росія” від того часу і „на папері” істнувати перестала...

Та не булоби соборності з січня 1919, якби не було незалежності з січня 1918, а не булоби і тоїж, якби не було повстання Українців в Петербурзі в Шевченкову річницю 1917, що було тільки відповідю Українців за напад „Росії” на Львів в Шевченкові роковини 1914.

Так отже за напад в Шевченкові роковини, 1914, на Львів, щоб добити Українців до кінця, заплатила „Росія” під ударом їх контр-нападу в Петербурзі рівнож в річницю Шевченка 1917 своїм власним життям...

**
*

Ніякий інший день, як тільки Шевченкова річниця, не міг їм дати того надхніння, якого вони потребували до так великого діла.

В хвилі, як виrushали із своїх касарень, не здавали со-бі ще справи з того, що в протягу найближої ночі відіграють світову ролю, яка змінить карту цілої Європи, ані не оглядалися на небезпеку, з якою получений був їх виступ.

Аджеж вони були серед чужого і ворожого їм оточення, на цілих 600 миль поза границями України, в самому горлі їх смертельного ворога, „Росії”, що кождої хвили могла їх проковтнути, але з другої сторони і найближче місця, з котрого могли єї задавити.

Після урядових даних, чисельний стан гарнізону в Петербурзі виносив тоді 150.000 війська, але тільки урядовим колам було відомо, скільки з того „своїх”, себто Москалів, а скільки „інородців”. Як це пізніше вийшло наяв, $\frac{2}{5}$ — загального стану творили Москалі, а решту $\frac{3}{5}$ складались з інородців, при чому самих тільки Українців начислювало на $\frac{1}{5}$ гарнізону, себто на 30.000 душ.

Коли зважити ще безліч поліції і жандармерії в Петербурзі, то не дається заперечити, що найменша ошибка зі сторони Українців могла викликати алярм в цілому гарнізоні і поставити на ноги поліцію і жандармерію тай скінчиться масакрою українських повстанців.

Але їх змисл стратегічний чи теж інстинкт охоронив їх від того і повів їх близько найкоротшою дорогою до перемоги. Бути в самому горлі ворога і — замість задавити — визивати його до борби, булоб самогубством... Тож і задавили.

Заки ще ворог з'орснтувався, що його жде, вдарили вони його в найболіснійше місце і не спочали скорше, аж рушили походом по державні клейноди України, щоб не вертати домів з порожніми руками, і то був найкращий маневр, за який належиться їм вічна слава а їх нащадкам від всього українського загалу особлива увага.

Після твердженъ учасників того повстання весь архів військовий гарнізону доховався в Петербурзі до другої війни, а оскільки не загинув під час другої війни, то весь склад персональний Волинського, Ізмаїльського, Кубан-

ського, Преображенського і Семенівського полка давсяби репродуковати і для будучих поколінь заховати.

Сам-же день їхньої революції, пропамятний вже і без того яко день уродин Шевченка, числячи після старого стилю день 25. лютого, повинен бути з'окрема відмічений в нашій історії і по всіх наших хроніках і календарах тай енциклопедіях, яко день української революції, що приніс тоді волю нетільки Українцям, але і всім прочим інородцям, від Фінляндії аж по Азейбайджан в Європі, а неменш і в Азії.

Поверх 100 міліонів людей відзискало через ніч волю: почали свободно сходитися, говорити своєю мовою, вибирати свою владу ітд., не оглядаючись вже на заборону „російської” влади ані не звертаючись до неї о дозвіл... Радість запанувала тоді серед інородців, незнана їм там вже від цілого ряду поколінь, від хвилі вмаршу московських залог до їх осель...

**

Як велике вражіння справила на Петербург українська маніфестація а з'окрема похід повстанців по державні клейноди, видно з тогочасної преси, а мимоходом згадавши, хочби з того, з яким подивом писав о тім єще двадцять літ пізнійше сам гітлерівський потентат, Альфред Розенберг, що яко балтійський Німець був тоді єще в мундурі „російського” офіцера і приглядався серед товни тому походови тай інтересувався, куди той похід рушає.

То не були вже княжі клейноди, що по них вибралися повстанці, але гетьманські, загарбані Москальми і вивезені з України, безпосередно по Полтаві, вперед до Москви, бо єще не було Петербурга, а відтак по смерти Поплуботка, в Петербург. На їх підставі і узурпували собі

„російські” імператори титул „гетьмана всеї України”.

В Петербурзі берегли Москалі ті клейноди в Преображенському Соборі і повстанці могли їх собі звідти забрати, бо ніхто не важився тоді ставити повстанцям опір. Але до перебрання клейнодів тоді не дійшло і то з волі самих повстанців. Постановлено іменно, що так важкої річи не годиться перебирати так безцеремонно, ніби якийсь буденний предмет. Саме з пошани до тих клейнодів, що символізували суверенність України, належало убрati їх передачу в урочисту форму історичного акту великої ваги.

Та заки ту урочисту форму приготовано, далі події в Петербурзі змінили ситуацію настільки, що українські салдати не могли вже ужити сили, щоби переперти своє бажання, а мусіли переговорювати в справі видачі з радою московських салдатів, які відволікали справу з дня на день, уживаючи всяких викрутів а вкінці і заквестіонували уповажнення повстанців до перебрання клейнодів, що довело до острого конфлікту між радою українських а московських депутатів і на конфлікті тім скінчилось, бо до видачі клейнодів таки не дійшло.

Мимоходом згадати належить, як Москалі вганяли і за державними клейнодами інших народів, знаючи, яку вартість моральну представляють вони для їх посідача. Так, приміром, останньо, Поляки з трудом вспіli укрити свої клейноди перед посяганням Москалів аж у Канаді, а Мадяри знова тільки щасливим припадком вратували свої клейноди перед Москалями тай скхоронили їх у Ватикані.

Тимчасом московські державні клейноди зберігаються в безпечному перехованні в Москві яко недоторкаєма святість національна Москалів...

**
*

Та незалежно від того, як вийшла справа з клейнодами, сам факт, що повстанці рушили по клейноди, виявив ціль їхнього повстання; цілій Петербург зінав, що Українці повстали проти „Росії” за самостійну Україну, і то рішило о їх побіді!

Бо проти „Росії” станули по їх стороні за свою самостійність, отже у власному інтересі, і Поляки, і Фіни і всі прочі інородці нетільки з гарнізону, але і з цивільної людності Петербурга, а вслід за тим і цілої „Росії”, тоді як по противному боці барикади остали самі тільки Москалі, в цілій своїй наготі, яко дрібна — в порівненні з інородцями — одиниця національна, значно дрібніша, аніж самі інородці того сподівались, бо навіть ціла тзв. „Новгородська Русь”, а кромі неї і всі тзв. „Сибіряки” тоді від Москалів однодушно відпекались і станули по стороні Українців.

І ту розігралась цікава сцена, бо по раз перший від Переяслава, 1654, прийшло до конфронтації обох договірних сторін, Українців з Москальми, а в Переяславі не було ніякої бесіди о „Петербурзі”, „Росії” і „імператорі”, ані о ніякій „розправі з Українцями раз на завжди”... Там Москалі що іншого Українцям оповідали.. Там гарантували вони Українцям ненарушимість їх території і прирікали вічну дружбу...

**

Було тоді цікаво бачити, що зроблять Москалі, коли замість на безборонну людність українську, як це було колись на Лівобережі, за ПетраI, або на Правобережі, за Катерини II, а останньо і в Галичині, за МиколиII, натраплять нараз на цілі відділи добре озброєних Українців і то в самому Петербурзі?!

Отож Москалі, на вид українського пястука — оставили...

Факт, що Українці повстали і то не „вместе” з ними, але без них, не звірившись навіть перед ними з наміром повстання, нагнав їм такого страху, що вони — зі словами „ми вмісте страждали” на устах — почали моментально прикидатися співтоваришами страждань Українців і звалювати всю вину за ті страждання на „російського” імператора, себто на Миколу II...

Та цим вони зрадили тільки свою нечисту совість сути проти Українців і долляли оліви до вогню...

Бо, якщо вони справді „вместе” з Українцями від нього „страждали”, так чому ж вони ніколи „вместе” з Українцями проти нього не виступали, а навпаки, завжди „вместе” з ним проти України один фронт тримали і так його, як і кожного з його попередників, своїм „батюшкою” величали?!

**

Але ще цікавішим було знати, що зробить сам „російський” імператор на вість о повстанні Українців?!

Він був тоді „на фронте”, в своїй головній кватирі в Могилеві, на Білорусі, то єсть на 400 миль віддалі від Петербурга, але знову докладно все, що там сталося, бо хоч телефон звідти до Могилева був повстанцями зірваний, то однак він мав отримання „по прямому дроту” з „імператрицею” в Царському Селі, а вона знова, теж по по прямому дроту, з міністром внутр. справ, Протопоповом, в Петербурзі, і що той же єї доносив, те вона „імператорові” переповідала, аж доки міністер єї не повідомив, що мусить вже зі свого бюро „над Фонтанкою” втікати, бо може сам кождої хвилі попасті в руки повстанців...

Та, знаючи вже о повстанні Українців, не знав Микола ІІ, що з тим повстанням робити... В першій хвилі задумав він стягнути з фронту певний відділ війська і післати на Петербург, щоб привернути там „порядок”, але його генерали відрадили його від того кроку, пригадуючи, що фронт і без того так слабо обсаджений, що Німці можуть кождої хвилі використати всяку прогалину і проломити фронт, то раз, а по друге, що всі відділи на фронти є так переповнені Українцями, що на ніякий з них не можна полягати, бо ануж даний відділ переїде в Петербурзі на сторону повстанців, тай що тоді?!

Ситуація Миколи ІІ стала незавидною; він бачив, що напитав собі біди своїм походом на Українців в Австрії, бо похід той провалився а йому немає вже на кого звалити із себе вину... Тай впрочім носити безправно титул „гетьмана всеї України” а рівночасно поборювати безпощадно українську націю для догодження вимогам її смертельних ворогів, себто Москалів, значить бути провокатором... Щож тоді такого „гетьмана” жде, як повстане ціла Україна?!

„Унія” Московщини з Україною під владою „російського” іператора з Петербурга була, іменно, як вже відомо, „унією” тільки по формі, але московською окупациєю України по змісту. З тої теж причини весь гарнізон в Київі, як і по інших містах України, був виключно в московських руках, тоді як Українців салдатів розміщувано по гарнізонах, по можности як найдальше від України положених, між іншим і в Петербурзі, тай „унія” оказалася прямо обманом для обезброєння України сути проти Московщини.

Та кождий обман криє в собі якийсь блуд калькуляційний, що скорше чи пізнійше мститься на самих обман-

цях. Такий блуд калькуляційний мала в собі і „унія” Петрова з 1721. Вона забезпечувала вправді владу „російського” імператора проти повстання в Україні, не допускаючи там же Українців до гарнізонів, але не подбала о забезпечення його влади в самому Петербурзі, де між іншим, кромі інших інородців, допущено аж п'ять українських полків.

Хотя полки ті були в цей час на фронті, то однак їх запасові „баталіони” були в Петербурзі, по около 5 тисяч душ кождий. І це ті запасові частини Українців повстали... А були між ними і салдати, що зміряли вже своїми ногами цілу Галичину, а навіть, і то досить численні, кіннотчики, що були при занятті Львова, а опісля, яко ранені під Перемишлем і в Карпатах, були відряджені до шпиталів військових в Петербург і — по лікуванні — приділені там в запас.

Я знов, що ті „резервісти” колись мене „зрадяли” — так мав Микола II пізніше нарікати на свій штаб, котрому звертав нераз увагу на те, щоби не насилати забогато „інородців” в гарнізон Петербурга, і мав слухність, а його московські штабовці грубо помилилися, коли злегковажили собі таку острогу свого „батюшки”... Та хиба вони могли припускати, що ті „інородці” посміють повстати хочби і в самому Петербурзі?!

Заскочений отже їх повстанням, а опинившись несподівано і без звязку зі своїми московськими повелителями з Петербурга, не міг „імператор” нічого починати на власну руку, без попереднього порозуміння з ними, а не могучи всидіти в такій непевності і в Могилеві, пустився він в дорогу до своєї сім'ї в Царському Селі.

**
*

Тимчасом і московські політики в Петербурзі, опинившись без звязку зі своїм „імператором”, не могли без нього нічого починати, бо скоро вся влада „по закону” належала не до них, але до нього, то все, що вони зробили б без нього, було б беззаконним.

Не маючи ніякої вістки від нього з Могилева, ані не знаючи, що він задумує зробити,, зібрались вони наспіх на нараду в Думі і вибрали з поміж себе „тимчасовий комітет”, що мав заняться створенням „нового” уряду, вмісце виарештованих повстанцями членів уряду „старого”, а кромі того вислати негайно — крадьком перед повстанцями — до Миколи II двох делегатів, Гучкова і Шульгина, з порученням, щоби він негайно уступив з престола тай пустив на своє місце свого малолітнього ще сина Алексія і призначив йому свого брата, Михайла, на регента.

Такою зміною на „російському” престолі сподівалися Москалі угласкати Українців і втриматись „вместе” з ними під „спільною” владою... Під новим „імператором”, мовляв, буде їм краще, як було за старого „тирана”, бо новий — це „ліберал”!

Так впрочім помагали собі Москалі завжди, міняючи, як рукавиці, „спільну” владу, послуговуючись раз „тираном”, то знов „лібералом”, залежно від того, на який курс вони собі в даній ситуації супроти Українців дозволити могли.

Змінювати „владу” царську було Москалям нетрудно, бо Петербург був для них тільки „Москою ч. 2.” а інсценізований там ними тзв. „російський” престол був чисто театральною імпрезою, подібно, як чисто театральним було і завдання „російських” царів.

Цар такий мав грati ролю необмеженого „самодержця”, котрого волі мусять коритися всі його „піддані”, так Москалі, як і Українці, але слова до тої гри диктували йому позакулісово, непомітно для Українців і інших інородців, самi-ж таки його „піддані” Москалі.

„Підданий” Українець, що корився волі „росiйського” царя, не знов, що кориться Москалям, але цар знов, що коли Москалі коряться йому, то коряться собi самим, бо вiн правив так, як вони йому диктували, а вони не диктували йому нiколи проти себе, а завжди против Українців, а тiї знова не могли звертатися против Москалів, коли бачили, що правлiння є в руках „росiйських” царiв.

На Заходi дивувалися часто „уперстостi” поодиноких царiв, що обстаючи твердо при своiому „абсолютизмi”, бу-цiмто „не хотiли” дати волi своiм „пiдданим”, не годилися на конституцiю, парлiмент i тi.

Коли цар не давав волi своiм „пiдданим”, то не тому, що „mіг” це зробити, якби „хотiв”, але тому, що хочби хотiв, то не mіг.

Легенда про „абсолюти” владу „росiйських” царiв була такою самою московською легендою, якою є сьогодня легенда про „абсолюти” владу „большевикiв”, i має на цiлi забезпечити Москалiв против вiдповiдальностi за їх власну абсолютну владу, виконувану над Українцями при помочi „большевикiв” так, як це вони передше виконували через „росiйських” царiв.

В дiйсностi „большевики” є такими ж абсолютно безвладними манекiнами в руках Москалів, як безвладними були в тих-же руках „росiйськi” царi.

Miг собi даний цар бути з природи i найблагораднiй-шою людиною, але мусiв видати i найгiрший „указ”, якщо такого було в данiй хвилi Москалям против Українцiв

потрібно, і тоді він уходив перед світом за жорстокого „тирана”, а міг він бути і з природи жорстоким, але уходив перед світом за „ліберала”, якщо Москалі казали йому піти Українцям на уступки.

Коли він ішов на уступки, то був знак, що Москалі в своєму поході проти Українців подаються до відвороту, коли ж він заострював курс, значить Москалі наступають. Вони керували його рухами і з тих рухів можна було з неомильною точнотію відгадати наступ або відворот Москалів.

В даному випадку отже переказуючи цареві в секреті своїми делегатами, щоб він уступив з престола, зрадилися Москалі з тим, що це вони самі уступають перед Українцями а уступлення царя мало тільки крити їх власний відворот.

**

КІНЕЦЬ „РОСІЇ”

Оба делегати кинулись якстій в дорогу до Миколи II, що сам був тоді вже в дорозі до Царського Села, і ледви дігнали його на станції під Псковом, тай там таки, так і „неголені, нечесані, ані навіть неміті”, дібралися до нього в його сальниковому вагоні і йому ціль своєї місії перевовіли:

„Ваше Величесво мусите уступити з престола і пустити на престол свого сина тай призначити йому свого брата, вел. кн. Михайла Александровича на регента... Така є воля нового уряду, який ми творимо в Петербурзі з кн. Львовом, яко премієром, на чолі” — сказали вони і не мали ніякого сумніву, що їх послушний „імператор”, як зав-

жди досі, так і тим разом, до бажань своїх московських керівників негайно приміниться...

Та яке гірке було їх розчарування, коли почули його відповідь...

**

Вони йому не казали уступати тоді, як треба було іти походом на Українців в Австрії... Вони йому тоді кричали „урра!” — Аж як похід той ім не вдався і треба було комусь за це відповідати, вони осудили його нараз перед Українцями яко виновника того походу і яко „тирана”, тай ще мали лице звертатися до нього, крадьком перед Українцями, щоб дав ім, в своє місце, свого сина на „ліберала”... І тут вже Миколу II взяла досада...

Уступати в неславі з ..російського” престола, з пятном „тирана”, тай саджати на престол той свого малолітнього сина?! — Ради кого? — Ради Москалів?! — Тай чому? — Тому, що повстали Українці?!

А хиба Українці повстали ради його сина, Алексія, проти Миколи II?! Таж вони повстали ради України, проти ..російського” престола, байдуже, чи на ньому сидить Микола II, ..тиран”, чи його син або й брат, ..ліберал”...

Ані він, ані син його, Українців вже в ..російські” кazarми не заверне, а не змогли Москалі вдергатись перед Українцями в своєму Петербурзі, то яка надія, щоб вдергались перед ними в несвоєму Київі і в Україні взагалі?!

Автім по стороні Українців станули солідарно всі прочі інородці, які Москалі щонайменш в двоє чисельно переважають, а кого мають за собою Москалі?!

І які там думки єще до голови Миколи II не приходили б, одніє є певне, що він пізнався на пастці, яку наставили на нього Москалі, щоб рятувати свою агентуру петербурзьку в формі „російського” престола коштом його особи а при помочі його сина тай постановив випередити їх, рятуючи себе і свого сина коштом „російського” престола...

**

„Я сам думав спочатку так і зробити, — сказав спокійно Микола II і ту глипнув значучо на свого повіреника, генерала Ружского, що одинокий мовчки прислухувався тій розмові — але я в міжчасі роздумався... Я зрікаюся престола за себе і за сина... Я не можу з ним розставатися... Ви то розумієте... Я здам престол на брата...”

**

На таку відповідь делегати не були приготовані, ані не мали вже можливості засягнути інструкцій з Думи, що робити...

Надаремно старалися вони перемовити його на свою „пропозицію”, Микола II вперся твердо при своїй волі, і їм не остало нічого іншого, як з тим погодитися, не похопившись навіть в поспіху на тому, на яку небезпеку наражує він „російський” престол.

Син іменно, яко законний престолонаслідник, вступивши автоматично, в місце уступаючого батька, на престол, не наражуючи тогож на опорожнення, себто не випускаючи влади з рук, а з братом — справа інакша...

Щоби брат міг вступити на престол, не вистарчала сама тільки резигнація Миколи II і його сина тай покликання брата на престол, але потрібна була ще і згода

брата на обняття престола... А що буде з престолом, як брат не згодиться?!

**

Та делегатам це не прийшло на думку. Негайно приступлено до виготовлення відповідних документів в прибічній канцелярії Миколи II.

Перший документ це був „Указ” з 2. марта 1917, котрим Микола II іменував кн. Львова премієром нового уряду в Петербурзі, а тим самим не тільки не став у обороні свого власного дотеперішнього уряду, з кн. Голіцинном на чолі, але і з упадком тогож мовчазно погодився.

Другий документ з тоїж дати був теж „Указом”, в якому Микола II, яко верховний вождь, попращався з армією і іменував в своє місце нового верховного вожда...

А третим документом, теж з тої дати, був „Маніфест”, в якому Микола II, враз з сином, зрікся престола і покликав свого брата на престол.

**

„Маніфест” той, як і прочі документи, споряджений очевидно в московській мові, але звернений не тільки до Москалів, але до „всіх” його „вірних підданих”, а отже і до Українців.

В „Маніфесті” тому Микола II зігнорував зовсім домагання Думи, щоби він уступив з престола, бо скоро він і без того рішився вже уступити, заки ще делегати Думи до нього прибули, то і їх домагання тут ні при чому, а йому залежало на тому, щоби його „піддані” знали, що він не уступає на чиесь домагання, але з власної волі.

„Внутрішній роздор”, каже він там виразно, спонукав його зректися престола, а що він „не бажає розставати-

ся зі своїм улюбленим сином", тож зрікається престола і в імені свого сина тай покликує на престол свого брата і робить це за згодою Думи...

**

Ніякої „згоди” Дума на передання престола братові Миколи II не давала і делегати не мали права годитися на іншу абдикацію, як та, по яку їх посылала Дума.

Але Миколи II не обходило це, на що делегати Думи мають право годитися, а на що вони того права не мають, бо це справа межі делегатами а Думою, а йому вистарчало, що вони репрезентують собою Думу, і коли вони — правно чи неправно — згодилися на таку абдикацію, яку він подиктував, то він мав право покликатися на „згоду” Думи щодо його абдикації.

**

„Маніфест” той виготовлено на машині в двох примірниках, підписаних власноручно Миколою II, з чого один задержано для його архіву, а другий вручено делегатам, які в тій хвилі пустились з поворотом в дорогу до Петербурга і вручили його ще того самого дня новому урядові в Думі, де їх в найбільшому напруженні очікувано.

**

Прочитавши той „Маніфест”, так цілій „новий” уряд, як і всі прочі московські політики, відчули його яко правдиву пощочину зі сторони їх дотеперішнього „батьшки”...

Вони йому казали іти на компроміс, а він пішов на капітуляцію, і то гіршу, аніж самі Українці того — на їх думку — могли сподіватись...

Зрікаючись іменно влади над „всіми” своїми „підданими”, а отже і над Українцями, унезалежнив їх Микола II від себе, а що вони право, кромі від нього, від нікого більше не залежали, тож він, унезалежнивши їх від себе, звернув їм ту незалежність, яку вони мали, заки попали в залежність від „російського” престола за Петра I, 1721, і Українці не потребували ждати з проклямацією своєї незалежності аж до 22. січня 1918, бо могли це зовсім сміло зробити вже на підставі резигнації Миколи II з 2. марта 1917.

Натомість Москалі не могли вже дальше правити Україною хочби до проклямації єї незалежності з 22. січня 1918, але мусили вже уступити внаслідок резигнації Миколи II з 2. марта 1917, бо скоро він, яко „гетьман” всієї України, звільнив свою резигнацією Україну від себе, то тим самим звільнив єї і від тих, котрі в його імені до того часу Україною правили, позбавив отже Москалів дальньшого „права” панувати над Українцями і того йому Москалі не могли простити...

Вправді вони самі казали йому зректися влади, але вохи це казали йому, а не його синови, навпаки, вони числили на його сина, яко на законного наслідника престола, що вступить автоматично, вмісце уступаючого батька, на „російський” престол, не випускаючи влади з рук, і що вони будуть могли дальше так ним керувати, як керували його батьком, не наражуючи себе на ніяку відповідальність за те, що зроблять його руками.

Такий собі, приміром, генерал-губернатор в Київі, бувби раптом змінив в своїому бюро портрет Миколи II на портрет його сина, Алексія, і бувби дальше правив в Україні з цілим своїм незміненим персоналом бюрокра-

тичним в імені нового царя, Алексія, яко „ліберала”, єще певніше, як правив досі в імені Миколи II, яко „тирана”.

Тимчасом Микола II, зрікаючись влади, потягнув за собою і сина, тай на престолі повстала пустка, бо само покликання брата на престол не переносило єще влади на нього, а тільки представляло собою правно односторонну оферту царя, з котрої брат його міг скористати або ні.

В даному випадку брат з оферти царя не скористав, помимо розпусливих налягань зі сторони московських політиків, щоб він не відмовлявся від обняття престола. — „Таж без царя нема Росії” — вередував Мілюков перед братом царя...

А хиба може бути без „Росії” „російський” цар?! А деж „Росія”?! В Україні чи Польщі або Фінляндії?! — Зробіть плебісцит! Як згодяться, то я охоче престол прийму, інакше рішучо відмовляюсь. — Такий був сенс „Заяви від престола”, яку підписав брат царя.

Такою „Заявою” брат царя нетільки відкинув його оферту, але ще і осудив її, яко беззвартисну, з браку згоди його „підданих”, а тим самим теж абдикував.

Хотяй причина, ізза якої брат царя відмовився від престола, була вельми похвальною, то одначе право ту без значіння. Він не мав права ставити услів'я на безуслівну оферту царя, а тільки її приняти або ні.

Сама заява готовості до перебрання престола під „услівям”, що на те згодяться „піддані” царя, означала правно відкинення оферти царя і поставлення своєї контр-оферти, на котру цар вже не міг і не потребував йому відповідати, скоро сам здавав престол на нього безуслівно, не турбуючись зовсім тим, чи брат його престол прийме, чи ні... Нехай, мовляв, турбуються тим Москалі, вони

тим престолом керували, вони його повинні боронити, а не цар.

**

Абдикація монарха — в Європі річ буденна, небуденою натомість є масова абдикація цілої династії, а в таку мимоволі обернулась абдикація Миколи II і його сина тай брата, бо вони всі три презентували собою цілу „російську” династію в лінії прямій і бічній, а прочі члени династії з таким покиненням „російського” престола мовчазно погодилися, скоро не зголосили до нього ніяких претенсій. А зголошувати претенсії було безвиглядним, бо ніякі претенсії їм в дійсності не прислуговували і взагалі ціла „резигнація” Миколи II з його „прав” до „російського” престола була в дійсності осудженням ним самим дальшої узурпації прав до влади в Україні, Польщі, Фінляндії і пр. і пр., які ніколи на тзв. „російський” престол своєї згоди не давали...

З вигасненням влади „російських” імператорів в Петербурзі, згасло і „російське” підданство їх підвладних, званих „Росіянами”, тай не стало „Росії”, ввиду чого і Петербург стратив характер столиці.

Що Петро I колись одним почерком пера через ніч з 21. на 22. „октября” 1721. сфінгував, те Микола II одним почерком пера через ніч з 1. на 2. марта 1917. скасував.

**

Абдикація Миколи II була для Москалів страшним ударом. Вони уважали її за його дезерцію зі служби в хвиці, коли вони його найбільше потребували, а хвиля така настала з вибухом повстання Українців.

Українці, іменно, не були „підданими” Москалів, але „російського” імператора, і коли вони, вирушивши з „російських” казармів, зі збросю в руці, заатакували „російську” поліцію і жандармерію, то атаком тим міг чутися визваним тільки „російський” імператор, а не Москалі. Він, а не Москалі, був покликаний зареагувати на той визов і від його реакції залежало, чим то повстання скінчиться.

Він міг той визов приняти і протиставитись Українцям або й ні. Українці не знали, що він зробить, а він не давав їм о собі знати, аж в шість днів від їх повстання вони довідалися з його „Маніфесту”, що він взагалі нічого не зробить і що вони ...вольні!

Триумф повстанців перевищив всі очікування найбільших оптимістів серед них самих і знайшов вираз в масовому одушевленні під час всенародної маніфестації в Києві, яка своєю величавістю освятила чин своїх земляків в далекому Петербурзі.

**

Розpacністю огорнула Москалів, які стратили в особі „російського” імператора незаступимий впрост зна ряд, під покровом котрого вони самі правили по диктарськи Україною весь час від Петра I до Миколи II. 1721—1917, не наражуючи себе на ніяку відповідальність за те, що діялось з Українцями за той час.

І тут оказалось, що ті самі Москалі, які устами „російських” царів, за котрих не потребували відповідати, Українцям так вперто всіх прав відмовляли, то тепер, коли довелось вже говорити власними устами, за що, евентуально, мусіли б відповідати і власними головами, вони мо-

ментально Українцям всі „права” нараз попризнавали, себто перед Українцями скапітулювали...

Але Москалі, як капітулюють, то ніколи до того не признаються, але удають, що вони „триумфують”... Так було і цим разом.

Оголошуючи, іменно, найближчого дня, „Маніфест” Миколи II, звернений до всіх його „підданих”, враз з відмовою „Заявою” його брата, оголосили Москалі рівночасно і свою —

„Відозву”,
звернену до всіх „Громадян”.

У „Відозві” тій подають вони до загального відома, що вони вибрали „новий” уряд тимчасовий, який „затриомфував” над „старим” урядом, і заповідають, що „новий” уряд видасть загальну „амністію” політичну і заведе свободу слова, зборів, товариств, преси, штрайків, навіть військових, скасує всі „обмеження” соціальні, релігійні і — національні,

тай переведе чимскорше голосування до вибору послів до Установчих Зборів, котрі мають установити нову владу в „краю”... Но про „Росію” вже не згадали!

Рівночасно з тою „Відозвою” з'явилася в передовому тоді московському часописі Петербурга, „Реч”, ч. 63, з 3. марта 1917. велика стаття, присвячена Українцям, з під рукою самого Мілюкова, найголоснішого тоді зі всіх московських політиків, основника і голови найбільшої з московських партій політичних, а заразом і міністра справ заграничних в „новому” уряді тимчасовому кн. Львова.

Навязуючи до повстання Українців а зокрема до імплементної демонстрації повстанців з понеділка, 27. лютого 1917, висказує автор в тій статті Українцям свій подив, признає, що Українці були з поміж всіх народів царської держави найбільше переслідувані і ганьбить в найостріший спосіб „старий” уряд за ті переслідування, стверджує, що справа України є одною з найважливіших справ, перед якими опинився „новий” уряд, підчеркує, що заподіяне „зло” мусить бути направлене і висловлює свою віру в те, що та направа дастесь зробити і без зірвання державної „єдності” Москалів з Українцями...

Та Українці вже не рефлектували на „направу” зла „новим” урядом тимчасовим Москалів в Петербурзі, але вибрали собі, як відомо, свій власний, український уряд, в Києві, котрий вже не дався зловити Москалям на „єдність” державну з ними, але навпаки, проклямував Україну окремою державою, якої Москалям вже, як досі, з карти Європи вичеркнути не удалось...

**

„After all, the overthrow of the old Government had been accomplished by the garrison” — ствердив в своїй книзі „Russia's agony”, New York, 1919, славно-звісний кореспондент льондонського „Times” в Петербурзі, Англієць Robert Wilton.

Він виховався замолоду в „Росії” і знатково московську мову, як свою англійську, тай знатково особисто всі політичні фігури „Росії” того часу до Миколи II включно і був начинним свідком революції Українців а через те і уходив за найавтентичніше жерело інформацій про неї заграницею в той час, зокрема в Англії і Америці.

Але факт, що та революція вибухла не в Києві, столиці України, але в столиці „Росії”, в Петербурзі, не дав тому Англійцеві можності догадатися, що то є революція України проти „Росії”, хоч бачив, що внаслідок тої революції Україна встала а „Росія” впала, а не „цар”.

Цар не впав, бо, зректися престола, не значить „впасті” з нього... Тай як може „впасти” з престола той, що сам рішає, хто має по ньому на престол сідати?!

„Який я радий, що вже не буду потребував більше вислухувати ті нудні рапорти тай підписувати вічно папері... Я собі буду тепер займатись лектурою, робити проходи тай проводити час з моїми дітьми” — так, за свідоцтвом його дами двору, Наришкін, сказати мав Микола II по своїй резигнації — пише Керенський в своїй книзі „Катастрофа”.

І так було в дійсності. Вправді він по своїй резигнації, з під Пскова, єще прямо до своїх дітей в Царському Селі не поїхав, але завернув єще раз до Могилева, щоб попрощатися там зі своїми генералами, но вже не „підписував паперів” ані не „вислухував рапортів”. Він прибув там яко гість, звичайний собі полк. Микола Олександрович Романов...

Не втручувався в командування, не журився вже ситуацією на фронті, ані не інтересувався тим, що робить „новий” уряд тимчасовий в Петербурзі...

І так минали йому там спокійно дні... „Новий” уряд в Петербурзі урядував, а бувший цар в Могилеві гостював...

**

З оголошеного вже в міжчасі його „Маніфесту” виникало, що він розійшовся зі своїми „підданими” в якнайліпшій згоді, бо він зрікся престола за „згодою” Думи, а

Дума уходила за репрезентантку „підданих”. Якщо „піддані” мали проти нього які закиди, то Дума не повинна була годитися на його резигнацію, але мала скинути його з престола, арештувати і поставити під суд, а коли цього не зробила і нетільки згодилася на його резигнацію, але навіть дала собі ним іменувати прем'єра вибраного нею „нового” уряду тимчасового тай призначати того, хто має по ньому на престол сідати, то тим самим уділила йому повну абсолюторію з його 23-літньої діяльності на тому престолі і Микола II мав повну підставу бути спокійним свою особу тай почуватися безпечним під владою „нового” уряду тимчасового в Петербурзі.

Зі скупих вісток, які продиралися тоді з Могилева до Києва, виникало, що в Могилеві вже ані про фронт, ані про міжнародну ситуацію не чути, а про Україну „аж гудить”... Особливо сильне враження мала викликати там чутка про вихід на волю Митрополита Шептицького і професора Грушевського.

Оба вони іменно, на жадання повстанців, зістали змісця звільнені в дорозі окремого телеграфічного зарядження „нового” уряду в Петербурзі, незалежно від заповіденої тим урядом „амнестії”, і так склалася тоді неімовірна пряма ситуація: Митрополит Шептицький — на волі, витаний оваційно українськими солдатами в Петербурзі; Михаїл Грушевський — на волі, витаний оваційно українськими демонстрантами в Києві, і бувший цар — Микола II, що мавби відповідати за їх ув'язнення, теж на волі, ще й до того в гостині у своїх бувших генералів в Могилеві...

Та ані Митрополит, ані Грушевський, не мав ані хвилинки часу до страчення над тим, що діється з особою бувшого царя... Митрополит спішив на престол до Льво-

ва, щоб заняться своїми вірними, а Грушевський спішив з організацією українського уряду в Києві.

Зате всі інші вязні політичні, що почали вже на підставі проголошеної „амністії” виходити масово на волю, не могли з дива вийти, коли почули, що і бувший цар, від котрого влади вони стільки натерпілись, теж є на волі, і счинили крик: „Де ту справедливість?! Хтось мусить відповідати за їх терпіння! Що робить „новий” уряд тимчасовий в Петербурзі?!”

І „новий” уряд боячись, що маси звернуться проти нього, якщо він не звернеться проти „царя”, видав наказ арештувати Миколу II... Всеж таки провів Микола II повний тиждень по своїй резигнації на волі...

**
*

Та не відчув він так дуже і неволі, бо його перевезли тоді під конвоєм, але в приличній формі, з палати, де була Головна Кватира в Могилеві, до палати, де була його рідня в Царському Селі.

Ту вже не було почесної сторожі і скорочено значно службений персонал, но всетаки ні голоду, ні холоду він не зазнав, а тільки був позбавлений свободи руху, бо стояв вже під наглядом військової залоги. Та на його щастя залога та складалася зі солдатів Українців, присланих з Петербурга „новим” урядом тимчасовим, які оказали сути проти бувшого царя, яко безборонного вже вязня, подиву гідну великородинність. На всякий случай він не мав причини на них нарікати, і не нарікав.

Для фізичного тренінгу згортав він залюбки аж до весни сніг, а з весною порпався в грядках на квіти і городину. Огородництво було здавна його улюбленим за-

няттям. Позатим займавсь лектурою, робив проходи і проводив час зі своїми дітьми.

Правно підлягав він, яко вязень, міністерству справедливості в „новому” уряді тимчасовому в Петербурзі, а міністром був тоді Керенський, котрий так завзято до останньої хвилі, яко посол в Думі, проти „царського” уряду виступав. Та тепер, коли сам став членом „нового” уряду тимчасового, з іменуванням царем, кн. Львовом, яко прем'єром, на чолі, Керенський, хоч сам жидівського роду, однаке не до жидівської, але до московської національності себе причисляючи, пізнав, яку зброю втратили Москали в особі Миколи II в своїй дальшій розправі з Українцями, і перемінився нагло у великого приятеля Миколи II, відвідував його зчаста в Царському Селі і взагалі обходився з ним, не як з вязнем, але як зі своїм особистим приятелем, а навіть прирік йому свою поміч до виїзду з ріднею заграницю, в Англію. Недаром теж Микола II звав Керенського своїм „мужем Провидіння”...

Виїзд в Англію усміхався Миколі II яко найкращий вихід з непевної ситуації, в якій він опинився по своїм арештуванні, і в надії на той виїзд провів він там під стороною солдатів Українців свої дні, аж до кінця літа 1917, що, як пізнійше оказалось, належали єще чи не до найщасливіших в його житті.

Вигляди на виїзд зросли, коли Керенський, вмісце кн. Львова, став прем'єром „нового” уряду, але справа погрішилася, коли Керенський, з уваги на непевну ситуацію коло Петербурга, узnav за вказане перевезти Миколу II з ріднею з Царського Села в безпечніше місце аж на Сибір, в Тобольск. Там вигляди на виїзд зникли, коли Ленін, вмісце Керенського, обняв владу в Петербурзі з днем 25. жовтня 1917, і по деякім часі, рівно ж з уваги на

непевну ситуацію коло Тобольска, казав перевезти Миколу II в безпечніше місце, а іменно в Єкатеринбург.

Так кидали Миколою II, як мячем, з одного місця на друге, і ані його не ставили під суд, ані не випускали на волю.. Аж нараз несподівано, одного гарного дня, в липні 1918, тамже в Єкатеринбургу, в будинку, де його враз з ріднею і ще пару особами з найближчого оточення, вязнено, всіх їх постріляно а тіла вивезено за місто, облято бензиною і спалено... Ніхто не знав, чому і защо...

З короткого урядового комунікату з Москви, куди вміжчасі перенісся уряд Леніна з Петербурга, виникало, що сталося це без „апробати” уряду.

Так згинув Микола II, що своєю резигнацією відмовився служити дальше Москалям за знаряддя до їх замахів на сусідні народи тай тим зробив тоді для справи визволення народів від Москалів більше, чим весь „демократичний” Захід, з Америкою на чолі, по нинішній день.

**
*

Микола II був 13-им з черги наслідником Петра I на „російському” престолі в Петербурзі і обіймав той престол серед обставин, для престола того без порівнання гірших, чим за Петра I.

Заки Петро I сфінгував і обняв „російський” престол в Петербурзі, просидів він вже 39 років на московському престолі в Москві, на котрий він вступав вже в 1682. році, себто на рік перед облогою Відня Турками, коли то ціла християнська Європа дрожала перед турецькою навалою і не мала часу дивитися Петрови I на пальці, що він там робить з Україною і як він перескакує з московського престола на „російський”, не говорячи вже о його „абсолютизмі”, котрий був тоді прикметним і всім майже

прочим монархам Європи, які потребували і його, Петра I, помочі до своєї оборони перед Турками.

Користаючи з того примусового положення Європи а не будучи сам безпосередно Турками загроженим, проголосив себе Петро I оборонцем всіх православних християн, а зокрема Болгарів, Сербів і Греків, тай в той спосіб певний респект для себе, як і для своїх наслідників, в Європі забезпечив і всю увагу Європи від московської загрози для Українців і прочих сусідів відвернув.

Але вміру того, як західні монархи самі давали собі з Турками раду, без помочі „російської”, поміч тая ставалася щораз то менш потрібною, а вкінці, за Александра II, 1877-1878, коли Європа побачила, як та поміч виглядає, сталася вона нетільки непотрібною, але і непобажаною.

Оказалось іменно, що „Росія” взагалі ніколи єще никому не помогла і не помагає, а тільки під претекстом помічі даному краєві, сама той край для себе займає і в той спосіб поширення своєї власної території чужим коштом шукає.

В даному випадку, іменно, коли Турки відступили під наступом західніх монархів аж по Дунай, на південь від котрого жили вже православні християни, тай на „Росію” прийшла черга освободити їх від Турків, вирушила „Росія” вправді проти Туреччини в р. 1877., але, замість помогти православним проти Турків, порозумілася з Турками проти православних і в результаті поділилася з Туреччиною православними на Балкані договором в Сан Стефано, що викликав згіршення в цілій західній Європі і довів до скликання відомого Конгресу в Берліні, 1878, на якому піддано ревізії „російсько-турецький” договір зі Сан Стефано і забезпечені незалежність православної Чорно-

гори, Сербії і Болгарії нетільки від Туреччини, але і від „Росії” тай змушено „Росію” забратись з Балкану.

Так неславно закінчилася „освободительна” війна, що залишила цілі області Болгарії, Сербії і Греції під турецькою окупацією, від котрої освободились вони вже самі аж в Балканській війні, 1912/13, не рефлекуючи більше на поміч „російську”, так поганий спогад про поміч ту остався на Балкані, особливо в Болгарії, єще з р. 1878.

Розсівши тоді іменно в Софії „російський” генерал-губернатор брався прямо правити Болгарами, немовби своїми „підданими”, і треба було аж болгарського ультиматуму, щоб він до 24-ох годин забрався з Болгарії під загрозою примусової депортації, заки Болгари змогли своїдно відіткнути на своїй землі.

Ганебнішого закінчення своєї „освободительної” ролі на Балкані не могла мабуть „Росія” діждатись... Вся Європа станула тоді по стороні Болгарії проти „Росії”... І під регіт цілої Європи мусів „російський” генерал-губернатор наспіх забиратись зі Софії, заки єще болгарська поліція застукала там до його дверей...

В Петербурзі приписувано тоді всю вину за „протиросійське” становище Болгарії німецькому принцові, Баттенбергові, що засів на болгарському престолі, але, як казав один великий європейський учений, навіть сам рідний брат „російського” царя, якщо засівби на болгарському престолі, мусівби заняти проти-російське становище, бо „ніяка вільна держава не кидається добровільно в пащу держави-завойовника”, а за таку уходила вже „Росія” в цілій Європі по своєму невдачному замахові на Балкан за Олександра II в р. 1877/78.

Всім стало ясно, що „Росії” не залежало на освободженню Балкану від Турків, але на власному опанованні Балкану по Турках тай здобуттю Дарданелів, щоб отворити собі дорогу з Одесси на Середземне Море, з якого малаби необмежені можливості поширення своєї влади в Європі і Азії.

**
*

Щасливі Болгари, Серби і Греки, вони натерпілись немало під час інвазії турецької, але зате спаслись від інвазії московської, куди гіршої, чим турецька. Турки іменно, в порівнанні з Москалями, були правдивими лицарями, які інвазори. Вони стягали данину, але оставляли життя, не говорячи вже про мову і віру підбитих народів.

А Москалі даниною не вдоволялися, вони ще й мову і віру відбирали тай вимагали ще й життя. Всі свої безко нечні війни провадили вони майже виключно руками підбитих народів, головно Українців, яких трактували явно як гарматнє мясо на війну.

Саме в „освободительній” війні на Балкані в р. 1877/78 виручалися вони головно Українцями, котрі пролляли там немало крові, але і при тому дечого навчилися.

Вже при вступі на болгарську територію ствердили Українці, що Болгарам під Турками куди легше жилося, як Українцям під Москалями, а коли повертали вже з балканського походу, відчули нараз нестерпну обиду, як оставляли за собою звільнену вже їх кровю від турецького ярма Болгарію, а самі мусіли вертати в остаочу дальнє під московським ярмом Україну.

Незалежність Болгарії, Сербії і Чорногори від Турків зробила дальншу залежність України, Польщі і Білорусі від Москалів нестерпною. Чому цар „російський” відмов-

ляє Українцям, Полякам і Білорусам ті права, які призначав Болгарам, Сербам і Чорногорцям, а чому не відмовляє їх Москалям?! — таке питання стало рубом перед Александром II і Європа ждала на його відповідь...

Як довго він був одиноким „славянським” монархом в Європі, так довго уходив він за „покровителя” Славян, бо трудно було людям постороннім припустити, що якомусь Славянинові може бути тяжче жити під „славянським” монархом, чим під Турком або Німцем. Але ситуація змінилася ґрунтовно, коли, кромі нього, виринуло ще трьох інших славянських монархів на горизонті європейськім, а іменно болгарський, сербський і чорногорський, тай кождий з них признавав своєму народові такі права, о котрих Українці, Поляки і Білоруси під владою монарха „російського” і mrяти не могли. Натомість всі права під тим же монархом прислугували виключно Москалям. Виникло тоді питання, чому Українці, Поляки і Білоруси не мають таких самих прав, як Москалі, Болгари, Серби і Чорногорці?... І чи справедливо є вимагати від Українців, Поляків і Білорусів таких самих обов'язків, як від Москалів?!

Александр II, учень московського поета Жуковського, сам людина наскрізь ліберальна, бачив ту несправедливість, але не смів проти неї нічого зробити без згоди Москалів, а Москалі і чути не хотіли про рівноправність Українців, Поляків і Білорусів з ними, бо вони тоді, яко меншина, стратилиби моментально своє панування у всіх тих трьох провінціях, в Україні, Польщі і Білорусі, експлоатованих Москалями гірш, чим Болгарія, Сербія і Чорногора Турками.

На своє нещастя Александр II не надавався на манекіна, яким послуговуватися могли б Москалі на „росій-

ському" престолі відповідно до своїх потреб, і замість слухати без спротиву їх диктату, брався нераз їм опонувати. Між іншим немало клопоту мали вони з ним, заки видобули від нього підпис на відомий проти-український (Валуєвський) „Указ” з р. 1876, але мусіли його ще толерувати зі взгляду на тую популярність в масах, яку принесло йому скасовання кріпацтва в р. 1861.

Рік той взагалі відбився сильно на дальшому ході московсько-української боротьби. Передвчасна смерть Шевченка сколихнула Україною аж до dna і дала Українцям в руки його „Заповіт”, який сформував їх моментально в суцільній антимосковський фронт, що заповнився автоматично міліонами звільнених в тому самому році від кріпацтва Шевченкових земляків. Дальше вдереждання кріпацтва грозило, іменно, небезпечним вибухом в „Росії”, але неменш небезпечним для „Росії” став і масовий вихід на волю бувших кріпаків.

Зокрема в Україні, де по смерті Шевченка почав блискавично поширюватись його культ, що проявився в масовому паломництві на його могилу тай розчитуванню його творів, анти-московський рух набрав такі розміри, що застрашенні Москалі наказали „російському” цареві видати ганебний „Указ”, забороняючий твори Шевченка під загрозою суворих кар, тай приспішили виправу на Балкан, щоб відвернути увагу Українців від Москалів на Турків.

Та вертаючі з балканського походу Українці стали для Москалів ще небезпечнійші, як перед походом, і треба було проти них заострити курс, а коли Александр II тому опирався і брався навіть піти їм на уступки, Москалі усунули його в дорозі „атентату” і дістали на престол Александра III, котрий без ніякого спротиву підписував

і найостріші „Укази”, диктовані йому Москалями, тай здавив рух український, як видалося, раз на завжди.

На всякий случай Москалі були з нього дуже задоволені і з таким-же довірям гляділи на його сина, що вступав по ньому на престол, яко Микола II.

**

Ta случилось так, что в тому самому році, як Микола II вступав на „російський” престол в Петербурзі, щоб за приміром своїх попередників служити Москалям за „деспота” проти Українців і прочих інородців, то є в р. 1894, вступав один з його „підданих”, Українець, Михайло Грушевський, на катедру історії України в австрійському університеті у Львові, столиці сумежної з „Росією” Галичини, щоб служити Українцям в Австрії науково про минуле їх нації і про замахи на них зі сторони Москалів.

Оба вони мали перед собою ще тільки 20 літ часу до сотої річниці уродин Шевченка, 1894-1914, річниці, що наповняла Українців щораз кращими надіями а Москалів щораз більшою тривогою... Час працював ту отже в користь Українців а проти Москалів.

Бо надія будує, будить в народі дрімучі сили і пориває їх до чину самопосвяти, а тривога не будує, а параліжує, всі слабі сторони народу мстяться на ньому в хвилі тривоги.

Найбільше мстилася на Москалях їх необачність, якою вони самі себе підкопали, тим, що вони Україну завчасно поховали.

Заки єще, іменно, дійшло до Переяслава, 1654, то нікому з Москалів і на думку не приходило перечити націю Українців, навпаки, Москалі тоді о ласку Українців забігали і їм свою дружбу оферували, щоби тільки змогли

впровадити свої залоги на територію України, а коли це сталося, 1654, то вже в 55 літ пізніше, 1709, по Полтаві, вони ані чути про Україну не хотіли і єї, яко убиту, поховали, а раз поховали, так, значить, сї „немає”, вона „не істнє”...

І в тому переконанні виростало безжурно дальше покоління Москалів аж до появи Шевченка, 1814-1861, що впав на них, як грім з ясного неба, і дав їм нараз відчути, що вони дуже помилялися, коли думали, що України вже „немає”, бо вона „єсть”, істнє, і вона „встане!” —

На такий „визов” відповіли Москалі вже в 15 літ по смерті Шевченка, устами свого міністра, Валусва, 1876, що України нетільки „немає”, але і „не було” і „не буде!”, — тай заборонили печатати нетільки твори Шевченка, але і всякі українські твори взагалі...

І в тому переконанні, що України не було, немає і не буде, виростало дальше покоління Москалів, аж нараз, в 38 літ пізніше, то є в р. 1914, затрубіли труби до походу на Українців в Австрії, і тоді промовив вже інший міністер, Сазонов, що не твердив вже, що України „немає”, але казав, що з нею треба „розправитись раз на завжди”, признав, значить, що вона єще „є”, „істнє”...

І в тому переконанні, що з нею треба раз на завжди розправитись, жило дальше покоління Москалів, аж нараз, в несповна 3 роки потім, а іменно в р. 1917, знайшовся знов інший міністер „російський”, Мілюков, котрий вже не казав, що з Україною треба розправитись, але назвав всіх своїх попередників — міністрів ...варятами!

„Божевільні!” — писав він у своїй, загаданій вже повижче, статті — „Заборонили мову і думали, що скасували народ!” — тай віддаючи повну честь нації Українців не брався вже говорити, що України „немає” або що „не бу-

де". Коби тільки, мовляв, схотіла бути „вместе" з Москалями...

На таке запрошення відповіли Українці Москалям устами свого вже власного уряду в Києві в традиційній формі „Універсала" з 10. червня 1917: „Однині самі будемо творити наше життя!" — А раз „самі", так, значить, без Москалів, і тим самим перечеркнули Москалям раз на завжди всі надії на новий „Переяслав"...

А все це, від Валусева аж до Мілюкова, сталося вже за життя Миколи II, котрий це все переживав і бачив, як на долоні, нестримний наступ Українців на цілому фронті вперед тай панічний відступ Москалів назад, тож коли почув, що Українці вже зі зброєю в руках ідуть в Петербурзі по свої державні клейноди, визнав, що вибила остання година „Росії", і не міг в тій хвилі дійсно зробити нічого мудрішого, як зректися престола, заки єще Українці дібралися до нього, щоб його спитати, яким правом він себе „гетьманом" всієї України звав і що він за час свого 23-літнього „гетьманування" для тої України зробив?!

* * *

Зрікаючись влади, не переніс він єї на вибраний Москалями „новий" уряд тимчасовий в Петербурзі, але здав на брата, а брат, відмовляючись від неї, тоже не переніс єї на той уряд, але здав на „підданых", ввиду чого „піддані", а не „новий" уряд, вступили в права суверенні Миколи II і стали незалежними правою від нікого „громадянами", перед котрими повинен був покоритися „новий" уряд, а не навпаки.

Надаремно старалися Москалі покерувати своїм „новим" урядом навпаки, а іменно, щоб незалежні вже „гро-

мадяни", а в першій мірі Українці, підчинилися йому. Цим вони тільки пошкодили самі собі, бо, замість позискати, відштовхнули від себе ще більше Українців під час прем'єрства кн. Львова, і не вдалося їм підчинити собі Українців, коли, вмісце кн. Львова, видвигнули Керенського, яко більш атракційну — після їх думки — для Українців особу, на прем'єра „нового" уряду. Керенський завів надії Москалев ще більше, як кн. Львов, і, стараючись вдергати московську зверхність над Українцями, зразив собі їх до тої міри, що Москалев опинилися в комплетній ізоляції від Українців, котрих коштом досі головно жили.

В такій ситуації не остало Москалям нічого іншого, як видвигнати, вмісце Керенського, зі своєї сторони нового і то перед Українцями ще нескомпромітованого представника свого уряду в особі Леніна, який витолкував це Москалям, щоби вибили собі з голови можливість поновного позискання Українців для себе без попереднього визнання їх права на незалежність від Москалев.

І фактично, обіймаючи, вмісце Керенського, владу в Петербурзі з днем 25. жовтня 1917, посвятив Ленін перші дні і ночі своєї влади спорядженню „Відозви" до всіх народів бувшої „Росії" з виразним признанням їм повного права на незалежність тай тою одною „Відозвою" здобув собі і своїм партійцям, то єсть большевикам, до тих народів такий доступ, що з нього вони користають і по сьогоднішній день...

Треба було отже аж резигнації Миколи II, що служив Москалям за знаряддя проти Українців і прочих інородців, щоби видерти з уст Москалев визнання права тих народів на незалежність від Москалев.

Ніколи ще в цілій своїй історії не чулися Москалі такі осамітнені, як по резигнації Миколи II. Своєю резигнацією розброй він політично Москалів супроти Українців, яким Москалі не сміли вже відмовити тої незалежності, которую їм признав вже свою резинацією сам „російський” цар.

Оскілько Москалі вагалися признати Українцям право на незалежність, то цим тільки зрадилися, що це вони, а не цар „російський”, Українцям перешкодою на дорозі до незалежності стояли.

В кожному разі ніхто ніколи царя з „російського” престола не скидав, навпаки, він сам вирікся того престола. тай пішов тим назустріч не Москалям, але Українцям і прочим поневоленим народам, і за це заплатив Москалям життям своїм і своєї сім'ї.

Всетаки пережив він „Росію” о цілих півтора року, а Австрія, проти котрої він пішов із України війною, пережила і „Росію” і його, тоді як Україна пережила їх всіх по нинішній день...

І колиби сьогодня большевики „абдикували” так, як абдикував тоді „російський” цар, то це було б для Москалів таким нещастям а для Українців і прочих інородців таким щастям, як по абдикації Миколи II, але зате і помстилисьби Москалі на „большевиках” за їхню дезерцію зі служби також кроваво, як пімстились тоді на Миколі II...

**
*

ТА ЩО ДАЛЬШЕ

Хто в журбі о дальшу долю Української Держави, яка впала в межичасі опять жертвою московської інвазії, за кликає поновно до борби о українську „державу”, той не

робить доброї прислуги українській справі, бо заперечує тим непотрібно овоч побіди українського повстання, котре вже ту „державу” вибороло, і ширить нехочячи серед мас зневіру, немовби-то всі їх дотеперішні жертви остали безуспішні і заходила потреба розпочинати борбу на ново.

Сам факт, що на лісті держав Европи фігурує вже і Українська Держава, є незбитим доказом невідкличної капітуляції всіх єї противників, що за всяку ціну старалися тому фактови запобігти, а заразом і найпевнійшою запорукою остаточної побіди Українців в їх дальшій життєвій боротьбі, оскільки ще їм хто з їх прав в тій державі свободно користати не дає.

Але то вже не єсть борба о „державу”, а тільки о „уряд”, а це вже справа зовсім інша, що вимагає теж інших кроків, і не може бути гіршої помилки, як негувати свою державу, якою вона не була, хочби і „паперовою”, там, де треба буlob негувати ворожий її уряд.

**

Та, з другої сторони, і при негації ворожого її уряду, яким він там не бувби, хочби і „большевицьким”, не може бути гіршої помилки, як борикатися з тим „урядом” чи теж з „большевизмом” взагалі, замість заатакувати тих, котрі той „уряд” настановили, бо це означало стріляти в противний бік, аніж туди, звідки наступає неприязель.

Кождий-бо „уряд”, а отже і „большевицький”, є нічим іншим, як тільки органом виконавчим тих, котрим завдачує свою владу, і, яко такий, мусить виконувати їх волю, себто їм служити, хочби служба та не була згідна з вољею його півладних або й ішла на певну згубу тих же.

Сучасний „уряд” України, в Києві, не завдячує своєї влади Українцям, тож, хочаб і хотів, не може їм служити... Скрипник хотів, але не міг, тай застрілився, а не бувби застріливсь він сам, то булиб його застріли ті, котрим він завдячував свою владу, бо ненате вони його до влади покликали, щоб служив кому іншому, як тільки їм.

Не завдячує своєї влади сучасний „уряд” України і „большевикам”, а навпаки, „большевики” завдячують свою владу в Україні Москалям, тож і мусять їм служити, байдуже, чи в хосен чи на шкоду українських громадян.

Служити — не значить диктувати комусь свою волю, але слухати диктату волі другого тай евентуально відповідати йому за це свою головою.

Легенда про „диктатуру” большевиків є такою самою московською легендою, якою була легенда про „диктатуру” царів, і має на цілі звільнити Москалів від відповідальності за їх власну, московську, диктатуру в Україні, в цей час коштом „большевиків”, так, як їх звільняла передше коштом „царів”.

Всупереч отже московській легенді про абсолютну все-владність партії „большевицької” за „залізною куртиною” — партія та є абсолютно безвладним знаряддям в руках Москалів.

Хоч то й правда, як висловився один з модерних філософів, що люди нічого так не надуживають, як порівнань, то всетаки деякі порівнання здобули собі загальне признання і булоби немудро з них не користати, зосібна тоді,

як вони вийшли з мас і мають за собою авторитет тзв. „голосу народу”.

Отож, між іншим, одно таке порівнання виринуло в Україні в ході останніх десятиліть і кружляло там вперше серед широких мас населення, тай пізніше, по таборах скитальців в західній Європі, а й тепер дальше кружить по всіх, правдоподібно, п'ятьох континентах світа, куди його рознесли зі собою скитальці, а дотичить воно істнуючої ситуації Українців, для котрих, мовляв, єсть байдуже, яким „буком” їх бути, „царським” чи „большевицьким”, не єсть байдуже, „хто” бє, а скоро тим, хто бє, є Москалі, так чому не звернутися проти Москалів, але проти „бука”?!. Адже „бук” сам, без Москалів, всеодно не піднесеться!

Серед мас українських нуртує отже квестія фронту. Вони чують на Заході стільки нарікань на „большевиків”, а не чують, щоб Захід обвинувачував Москалів, вони бачуть на Заході „анти-большевицький” фронт, а не бачуть фронту „анти-московського”, а тимчасом їм бувби зрозумілим фронт „антимосковський”, а видається зовсім недоцільним фронт „анти-большевицький”.

Особливе розчарування „анти-большевицьким” фронтом дається зауважити серед мас еміграції української, які бачуть, що минають вже не місяці чи роки, але навіть цілі десятиліття, а вони своїм „анти-большевизмом” Україні нічого не помогли а „большевизмові” не пошкодили, навпаки, „большевизмові” помогли а Україні пошкодили. Бо „большевизм” має інтерес в тому, щоб люди проти нього на Заході виступали тай страшили Захід „большевицькою” небезпекою, забігали о поміч проти неї, бо цим вони відвertaють увагу Заходу від Москалів, а Україна ніякої помочі проти „большевиків” не потребує, навпа-

ки, „більшевики” потребують помочі проти України, щоб вдержатись там при владі, і дістають теж ту поміч від Москалів... Адже всі гарнізони в Україні є опять в московських руках!

В такій ситуації не виступати проти Москалів, але проти „більшевицького” уряду в Україні, значить не заперечувати Москалям „права” держати свої залоги в Українській Республіці, а навпаки, годитися на те „право” а тим самим і на „більшевицький” уряд в Києві, для котрого охорони перед народом українським московські гарнізони в Україні є потрібні...

Проти такої „стратегії” відізвалися слухно серед української еміграції численні голоси, зокрема в хвилі, коли українські вчені і невчені діячі далися втягнути постороннimi чинниками до „співпраці” з Москалями на „анти-більшевицькому” фронті Заходу взагалі, а в тзв. „Американському комітеті визволення від більшевизму” зокрема.

Та, з другої сторони, знайшлися і голоси, що заявилися за тою „співпрацею”, аби тільки підтримати „анти-більшевицький” фронт, хочби за ціну „співпраці” на ньому з Москалями, бо „ми, мовляв, маємо довіря до наших вчених”, — і та „співпраця” почалась...

Мати довіря до своїх вчених є річчю похвальною і ніхто не сумнівається, що вони своєю „співпрацею” з Москалями на „анти-більшевицькому” фронті не хочуть Україні пошкодити, а тільки помогти, але тим вченим не вільно мати довіря до Москалів і з ними „співпрацювати”, бо вони, яко вчені, не можуть того не знати, що вони свою „співпрацею” з Москалями проти „більшевизму” не тільки звільняють Москалів від всякої відповідальності за „більшевізм”, але навіть визнають Москалів, іменем

своєї нації, за „співтоваришів” недолі Українців під „большевицьким” режимом, і то в хвилі, коли Москалі саме тільки за посередством „большевицького” режиму Українців безпощадно винищують а своїх людей,, вмісце Українців, насаджують.

Ані за „російських” царів, 1721-1917, ані за „большевиків”, 1917-1957, не був навіть до подумання випадок, щоб арештовано або хочби торкнено деколи якого Москаля за те, що він московського походження, говорить московською мовою або є за незалежностю Московщини від чужої влади, а кілько то міліонів Українців за весь той час Москалями зате тільки заарештовано, затортуровано, виголоджено або депортовано, що вони українського походження, говорили українською мовою і були за незалежностю України від чужої їм влади Москалеві!?

„Чи Москалі страждають від „большевицького” режиму так само, як і Українці?” — так звучало головне питання слідчої комісії американських конгресменів при переслухуванні свідків „большевицького” терору, звернене до чільного українського журналіста, яко свідка того терору, в Європі, і вони сподівалися почути від нього відповідь „ні!”, та були немало здивовані, коли почули відповідь „так!”

Що сказалиб на те ті міліони Українців, гноблених Москалями за „залізною заслоною” запосредством „большевицького” режиму, якби їм стала відомою така відповідь з уст українського політичного емігранта?!

**
*

Оскілько відраднійше було тоді почути голос неодного із самих Американців, що забирали публично слово в тій справі, як от пр. Jerome Alexander, який в своєму

листі до редакції *The New York Times* з 22. червня 1954. року ще писав *that so-called „communism” is nothing more or less than a mask for „Russian imperialism, under which, for centuries, Russia has extended her territories”*.

А от недавно вже і сама редакція тої ж газети в своїй статті „*Moscow shows its power*” з 8. листопада 1957., обговорюючи святкування 40-ліття „большевицької” революції і ствердивши між іншим, що Москалі завели насильно „большевицьку” владу на цілому просторі своєї окупації, заявила, що *„In that sense communism became an instrument of Great Russian chauvinism and expansionism”*.

Треба було аж 40 літ „большевицького” режиму, щоби світовий щоденник, котрого редакційну статтю читає будь-що-будь весь політичний світ, здобувся на твердження, що „большевизм” є простим собі „знаряддям” в руках Москалів для заспокоєння їх „шовіністичного” і „експанзістичного” гону! — коштом, очевидно, інших народів, а Українців в першу чергу.

Ввиду припадаючого в цьому, 1957. році, сорокліття української революції в Росії, належало пригадати і перший напад Росії на Українців у Львові, і то не ізза самого спогаду, що може бути комусь цікавим або й ні, але ізза того контрнападу Українців на „Росію” в Петербурзі, контр-нападу, в якім проявився весь геній української нації так в доборі часу, місця, як і фронту: Вони не збралися визволити „Росію” від „царя”, але Україну від „Росії”, і то рішило о їх побіді, бо за їх приміром пішли і всі прочі інородці, свідомі того, що другої такої нагоди,

як повстання Українців, вони до своєго визволення від „Росії” не так скоро діждуться...

Той чин українських повстанців наглить і тепер розучливим голосом весь український загал по цьому боці „залізної заслони”, щоби не брався визволяти тзв. советський „Союз” від „большевизму”, але Україну від советського „Союза”, а вже з „большевизмом” Україна сама дасть собі раду, в кождім случаю не поможуть єї в тому Москалі.

Ta щоби визволити Україну від советського „Союза”, треба атакувати той „Союз”, а не „Совєти”, себто „большевицький” режим, бо якщо той „Союз” є московською „тюрмою” народів, то кождий з них мусить здавати собі справу з того, що з ним там панькатається не будуть і що іншого, як тюремний, режиму він там сподіватись не може, мусить проте шукати рятунку у виході з тюрми.

Хто про вихід з неї не думає, але свариться з єї режимом і зануджує вільний світ безвпинними скаргами на переслідування його „мови” чи „релігії” або — чого добре — то й „культури”, забуває, що все те є уділом тільки народів вольних, то раз, а по друге, що вже самоувязнення його за „залізною заслоною”, без виходу в світ, є таким страшним пониженнем його людської гідності і запереченнем йому всякого права до людського життя на цьому світі, що супроти того бліднуть всі інші переслідування і його скарги, хоч слушні, остають безуспішні.

Такий народ своїми скаргами виставляє собі тільки свідоцтво убожества і робить вражіння вязня, який не бачить свого нещастя в тому, що його неслушно посадили в тюрму і позбавили волі, але в тому, що з ним в тюрмі кепсько обходяться.

Дати себе звести до ролі такого вязня Українцям ніяк не пристоїть, ображує їх гордість національну і відбивається відемно на їх поставі до біжучих подій міжнародного життя.

Нарід, що вже раз розбив московську тюрму народів, звану „Росією”, чується покликаним і до розбиття другої, званої совєтським „Союзом”, і має слушне право на провід в акції до єї розбиття, бо тільки за ним підуть — у своєму власному інтересі — всі прочі народи, увязнені Москалями за „залізною заслоною”, а тоді Москалям не остане нічого іншого, як уступити зі всіх країв, окупованих ними, до України включно, а вони бачили вже на власні очі, що діялося з Німцями, як уступали з тих країв, що натерпілися під німецькою окупацією, і знають, що і їх, за їхню московську окупацію, нічим не ліпшу від німецької, теж нічо ліпшого не чекає, тай що вони мусилиб станути перед тими краями на суд, як це було з Німцями в Нірнбергу, і... того Москалі найбільше бояться!

Страх перед таким судом наказав Москалям використати заздалегідь лінію фронтову, на котрій вони зійшлися зі своїми західними союзниками в бігу останньої війни, яко лінію граничну, від котрої вони не потребують уступати, доки не буде заключений мир, а рівночасно не допускати до заключення мира, щоби не треба було від тої лінії уступати, бо це значило б випускати з під своєї окупації на волю народи, перед котрими треба булоб ставати на суд...

Мариво того суда висить над Москалями, як меч Дамокля, і не дозволяє їм ані допустити до заключення мира, ані випустити на волю увязнені ними за „залізною заслоною” народи, і взагалі вся їх внутрішна і зовнішня

політика не є нічим іншим, як тільки розпучливим шукањем способу, в який могли спастися себе від грозячого їм перед тими народами суда.

Факт, що вони, яко співвинуваті, не попали враз з Німцями в Нірнбергу під суд, але ще й самі там на стілці судейському засіли і Німців судили, не значить, що вони вже себе від суда спасли, а навпаки, засуджуючи там Німців за напад, в якому вони самі своєї участі заперечити не можуть, засудили вони там необачно і себе самих, нетільки в очах жертв того нападу, але і в очах цілого світа, тай коли перед судом в Нірнбергу Німці мусіли відповідати і за себе і за Москалів, то вже в світі не може бути спокою, доки не збереться десь новий суд, перед котрим Москалі будуть мусіли відповідати і за себе і за Німців, тай будуть мусіли віддати все, що загарбали при помочі Німців, так, як Німці вже віддали все, що загарбали при помочі Москалів, і будуть мусіли заплатити відшкодування жертвам свого нападу, так, як жертвам свого вже платять Німці.

Солідарна вина вимагає солідарної відповідальності, від котрої саме ухиляються Москалі, як досі, в той примітивний спосіб, що тримають пошкодовані ними народи буквально під ключем, але ситуація та може через ніч змінитися і Москалі можуть опинитися під ключем а пошкодовані ними народи на волі, як це вже раз сталося сорок літ тому, коли Москалів заскочило відоме українське „чудо”.

Щоби таке „чудо” не повторилося, не хочутъ Москалі зрезигнувати з окупації країв, де живуть пошкодовані ними народи, тай попадають через те в конфлікт зі своїми західними союзниками, а в першій мірі з Америкою, яка

помагала Москалям боротися проти окупації німецької, тож і не може відмовити своєї помочі вищезгаданим народам в їх борбі проти окупації московської без нараження себе на закид ганебної зради і запродання тих народів в неволю Москалям.

В тій ситуації ініціатива до розв'язання того *конфлікту* не належить ані до Москалів, ані до Американців, але до вищезгаданих народів, а в першій мірі до Українців, яко першої жертви московської окупації.

Скорі Українці однаке в своєму краю ніякої ініціативи проявити не можуть, як довго край їх є під московською окупацією, то обовязок до такої акції спадає на всіх Українців, що находяться поза межами московської окупації, у вільному світі, на еміграції, враз з їхнім урядом еміграційним.

Але акція та не сміє звертатися проти „большевиків”, а тільки проти Москалів, бо неволя України не полягає на тому, що нею правлять „большевики”, але на тому, що її окупували Москалі. З хвилею тої окупації Україна stratiла волю і Українці стали невольниками Москалів, а не „большевиків”, котрі прийшли вже по окупації, на готове, і не мали вже кого „поневолювати”, скоро не застали там людій вольних.

Факт, що Москалі до виконування своєї влади в Україні, як і у всіх прочих, окупованих ними краях взагалі, уживають одної із своїх, безчисленних колись, партій політичних, а іменно спеціально до того вишколеної партії тзв. „большевиків”, не значить, що відповідальність за поневолення України перейшла з Москалів на „большевиків”, а навпаки, не „большевики”, а тільки, і то виключно, відповідальними перед Українцями за поневолен-

ня тих-же остають Москалі і відповідати мусять і за себе і за „большевиків”, бо якби не було в Україні окупації московської, то не булоб там і режіму „большевицького”.

Окупація московська є — причиною неволі України, а режім „большевицький” — наслідком тоїж!

Щоби позбутися *наслідків*, треба усунути їх *причину*, а не навпаки! — Не на „большевиків”, але на Москалів треба вдарити, щоби позбутися „большевиків”!

Як довго Українці самі, а за їх приміром і всі прочі народи, що хотіли позбутися „большевицького” режіму, не звернуться проти Москалів, а тільки витрачатимуть дальше непотрібно свою ударну силу на поборювання „большевиків”, так довго московська тюрма народів, звана соєтським „Союзом”, враз з цілим єї „большевицьким” режімом, стойті непохитно!

Всі неповодження вільного світа, а зокрема Америки, в єї розправі з „большевизмом”, походять з того, що Америка не звертається проти Москалів, але проти „большевиків”! — Тзв. „анти-большевицький” фронт вільного світа є нетільки фатальною помилкою, але найбільшою глупотою!

„Большевики” не бояться „анти-большевиків”, але навпаки, потребують їх. Яко сліпє знаряддя в руках Москалів до поборювання других народів, а в першу чергу Українців, булаби партія „большевиків” вже давно стратила всю свою вартість для Москалів, якщо не малаб у вільному світі своєї контр-партії в виді тзв. „анти-большевиків”.

Кождий „большевик” може сказати, що він є „анти-большевиком”, і вступити до якогось „анти-большевицького” блоку чи комітету і знати все, що там дієся... Не

диво, що в тій „борбі”, між „большевиками” а „антибольшевиками”, „большевики” завжди — виграють, а „антибольшевики” — програють.

Зокрема ніколи нічого негодні виграти заняті в „антибольшевицьких” комітетах і прочих імпрезах Українці, що нарікають там вже на московський провід, який не дає їм можності самостійно працювати, цензурує їхні радіо-передачі до Українців за „залізною завісою”, перекручує зміст тих передач, а спеціально змінює самовільно кождий вираз анти-московський на „анти-большевицький” чи пак „анти-совєтський” ітд. ітд. — А як вони гадали? Гадали може, що будуть могли там провадити якусь анти-московську пропаганду? — Таж то „анти-большевицький” фронт!

Інакше маласьби справа з фронтом анти-московським, що не бавивсяби в „борбі” з режімом „большевицьким”, але заатакувавби впрост Москалів, яко окупантів, котрі той режім завели і без котрих „большевики” всеодно, що рушниця без стрільця, нічого не значать.

Та коли того не розуміє вільний світ, а зокрема Америка, то не можна їм дивуватися, скоро самі Українці замість анти-московського фронту, де їм їхнього права на провід ніхто не посмівби заперечити, даються заманити або ще й самі пхаються на фронт „анти-большевицький” під провід Москалів, які представляють себе у вільному світі за першу „жертву” режіму „большевицького”, щоби, на випадок упадку того режіму, могли опять сказати, що це вони його „повалили”, тай, замість відповідати за нього перед Українцями, могли опять нарікати, що „вместе” з Українцями від нього „страждали”.

Вправді упадок того режиму неможливий, доки не упаде московська окупація, але Москалі числяться з можливістю її упадку і асекурують себе на той випадок перед відповідальністю за режим „большевицький” нічим нешкідливим їм „анти-большевицьким” фронтом вільного світа.

Співпрацювати там з ними, а взглядно *під* ними, всеодно чи в тзв. „Американському комітеті визволення від большевизму”, чи у „Вільній Європі”, чи навіть в „Голосі Америки” і тим подібних „анти-большевицьких” імпрезах, є зі сторони занятих там Українців провиною, без порівнання гіршою, як та, яку вони закидають деяким своїм землякам, що „співпрацюють” з Москалями за „залізною завісою”, в Україні, бо там деякі „співпрацювати” мусять, а у вільному світі — не мусять!

Негайне і демонстративне зірвання всякої співпраці з Москалями через солідарне покинення служби у всіх тзв. „анти-большевицьких” комедіях вільного світа, яко незаперечно про-московських установах, є святим наказом хвилі і булоб рівнозначним з проголошенням анти-московського фронту, постання котрого булоб для „большевизму” більшим ударом, чим всі дотеперішні „анти-большевицькі” імпрези за весь час сорок літ!

Крок той бувби пошанованням памяті жертв московського терору за ті чотири десятиліття і привернуви пре-стіж українського імені, здобутий повстанням Українців в Петербурзі з пропамятного дня 25. лютого 1917., а як вплинуви крок той на дальший хід українського життя у вільному світі і за „залізною завісою”, того не трудно здогадатися, коли зважити, що того вимагає мораль і честь нації тай яку вагу має справа честі в національно-му житті.

